

ОЛЕКСА ВОРОПАЙ

ПЯТИГОДИ

Марка
Судачко



ЛОНДОН
1954

~~~~~  
**Printed in Great Britain by**  
**M. CAPLIN & CO. PRESS LTD.**  
**1-2 West Street, Croydon, Surrey.**  
~~~~~

ОЛЕКСА ВОРОПАЙ

Пригоди
Марка Чубатого

ПОВІСТЬ

ВИДАВНИЦТВО „УКРАЇНСКА ДУМКА”

ЛОНДОН

1 9 5 4

МОЯ ОСОБА...

Спочатку, як-то ведеться, — розкажу про свою особу.

Народився я на Полтавщині Кременчуцького повіту в селі Хитрівці. Батько мій займався хліборобством — мав п'ять гектарів поля. Був хліб, було до хліба — голоду не знали. Одягалися не по-панському, але й обідрані не були...

У 1915—16 та 17-м роках я перебував у поміщиків на сезонних роботах. Не-то легко, не-то важко працювалось — було всяко...

У поміщика можна було лежати, хліб їсти — не платили тому, хто не працював. Говори, бувало, що хочеш — ото була демократія! А я нарікав, заздрих іншим — хотів кращого...

Року 1918-го настала воля.

Батько мій по-весні заорав два гектари поміщицької землі — стало легше. Я — вдома... радію, тішуся!...

Ми з татом, правду сказати, — не давали зівка, як де масток розбивали — живилися! ...бо-ж то — „свобода слова”, значить — демократія!...

Довелося голосувати. Голосувати таємно по списках — аж сімнадцяти партій! — Всі добрі, обіцяють багато... За кого ж голосувати?! Спитали учителя, а він каже:

— Ви хлібороби, то голосуйте за хліборобів-собственников.

Ще до голосування не приступили — являються „хлібороби-собственники” — війська під назвою „Сердюки”...

Приїхали „Сердюки” в село і... — „Давай назад поміщицький скот, майно, землю — порядок!”... Для кого ті порядки? Навіщо вони?!... Тут воля, свобода — бери що хоч! Живемо, як на зарванській вулиці... А вони — „Грабоване віддай, контрибуцію плати, бо — держава. Кому вона, та держава, потрібна?! Нам волі дай і не бери від нас нічого!...

Порядки були мені не по душі... Пішов у партизани!

ЯК МИ ВОЮВАЛИ

Отут я розкажу, як ми воювали...

Через наше село переходили партизани під назвою „Гребінка”. Цей загін організувався під Києвом. Сиділи у підпіллі, бо хотіли вкрати Гетьмана...

Хотіли вкрати, бо що-ж він — „університети, Академія Наук, військо — все це для панів! — А нам, чесному народові, й грабувати не дає... Що це за Гетьман?!” Так я тоді думав.

Не пощастило. Коли підійшли дві автомашини — однакові шофера і номера, то Гетьман повернувся і пішов до свого палацу...

Після цього партизанка викрилась і пішла в похід — від Києва до Полтави... Переходила через нашу Хитрівку і я до неї пристав...

Над річкою Псол, у селі Хорошки, зав'язався бій — таки з нашими ж, українськими, військами. Воно, бачте, з чужими воювати лячно, а з своїми — веселіше якось... У цьому бою і я брав участь.

Після бою партизанка перейшла через Дніпро — до Чорного Лісу, а я залишився, ще з такими як сам, у лісах поблизу Деканьки.

Першого грудня 1919-го року петлюрівські війська зайняли місто Кременчук. Я з своїми партизанами до них з'явився. Нас прийняли і зарахували до третьої інструкторської сотні. Складалася сотня з сімсот сімдесят вояків — більшість мобілізованих з Херсонщини. Добровільців — мало...

Ото-ж нас прийняли, по звичаю поголили, як-от колись: січак посередині голови — оселедець. Одягнулися у темно-сині чумерки, шапки з жовтими шликами, — козаки!

П'ятнадцятого грудня прибули на станцію Селеще, в село Староверовку, — охороняти склади. Через цю станцію переїжджали німецькі війська — прямували додому... Тут їх не розброювали.

Днів через десяток завітав до нас сам Головний Отаман Петлюра і на мітингові заявив:

— Нам загрожує небезпека з двох боків: з одного російські війська — в Харкові, а з другого Махно — в Лозовій. Що робити?

Радились, радились і рішили послати до Махна посланців — „хай до нас приєднається!” Виникла суперечка:

— Махно принесе нам безладдя, він за державу не бореться. Геть з Махном! — Гукали одні.

— До москалів пошлять, вони за державу! — Репегували інші.

— За державу, але за яку?

— Звісно за яку, — православну!...

Отак сперечалися, сперечалися, та й розійшлись...

Ми, наша кумпанія, пішли до знайомої вдови, випили по чарці — одній, другій... Заснули, проспалися, а на третій день — підірвали склади і... відступаємо. Направились через Кременчук — за Дніпро.

Я, як патріот, зістаюся вдома — не переходжу Дніпра... Живу в своїй Хитрівці аж до липня місяця. Москалів — нема, Махна — нема... безвласття на селах!... Дядьки, було зберуться у неділю під церквою і говорять:

— Ось, такої нам держави, — роби, що хоч!

Одного дня чуємо: — ідуть до нас москалі... Приїхали. Дивимось на них — що за чудасія?! Війська руські, мундири французькі, а на прапорах: „За єдиную — неделімую!“...

Приїхали москалі, стали і — „Дайош, мужік, хлеба, масла, лошадей...“ І тут уже демократія — шомпол! Щодня б'ють дядьків, аж пір'я сипиться?...

Побули три місяці — обібрали село, як липку... Де в кого кінь добрий, свиня, корова — все забрали. А вкінці, як відходили село запалили...

Це так було. Чуємо: ідуть „красні“ — також москолі, тільки — „комуна“... Тоді ми ще не знали — що воно таке. Ждемо. „Хай гірше, аби інше!“ — кажуть люди... Так, над вечір — стрілянина за лісом. Бачимо: заметушилися „деніки“ — так ті москолі називалися. У нас охвіцер стояв на мешкані — на коня і хода! Коли дивлюся — село горить: хати, скирди соломи, хліб немолочений... Люди — гасить, а вони — з кулемета! Батька мого тоді ранило, від того і померли — не видужали...

А „красні“ тільки перейшли через село — знову безвласття! Газет на селах не було, про радіо ще тоді й не чули — живемо, як у мішку... Де хронт? Хто з ким воює? — Нічого не знаємо!...

Аж на весні 1920-го року — являється руська комуністична влада. У травні місяці приїжджає до села москаль і каже: — Нужна мобілізація протів поляков!

А в той час уже більшість хлопців та молодих чоловіків пішло в партизани. Загони множились, як гриби по дощі... Від Кисва, Кременчука, Сумів аж до Полісся — гуляють хлопці! Все то були „Левчинки“, „Кикоть“, „Овдієнко“, „Рак“,

„Струк”, „Христовий”, „Колиберда”, „Григорів” — у всіх одне гасло: „За Україну самостійницьку!”

Як я почув: „мобілізація” — за торбу і до „Киктя”... Ми тоді москаля з міста не випускали — носа не показував на село! Налог, „продразвйорстка” — нічого не давали вивезти з села. Партизани тоді діло робили та... вже господаря не було — а без голови хвостом не покрутиш!...

ПОЛОН І ВТЕЧА

У листопаді місяці — того ж, 20-го року, — прибув на Полтавщину Будьоний „По боротьбі с партизанами” — казали москалі. Я саме був з хлопцями у розвідці й потрапив до полону...

Відвели нас до міста Хорол. Сидимо у таборі — цілий місяць! Зима: холодно, годують погано... ні обмитись, ні переодітись... Думав уже — „канут”...

Нарешті — повели нас на станцію і зачитали вирок: — „Отправляєтесь в город Архангельск за організацію партизанського двіжєня в Україне...”

Зачинили в „товарняк”, закрутили дротом — ідемо!

Нас сорок чоловік, а варти — чотирнадцять. Вартові їхали у другому вагоні. Двері у них відчинені на обидва боки. Стоять „часові”.

Коли смеркло, то на якісь станції вартові прийняли до себе дівчат і забавляються з ними. Ми рішили тікати...

Недоїжджаючи до Кременчука, один виліз у вікно, а інші тримали його за ноги. Той, що виліз відкрутив дріт і відчинив двері. Ми всі — по одному, на ходу з поїзда повистрибували... — Бувайте здорові!...

Втекли часливо. Прийшли в свої села і знову приєдналися до партизанів. До партизанів приєдналися, але... вже не війна — безсилля... Стояла зима, ховатися не було де, москалів наїхало багато... Розходимось — одні в містах, інші по селах, а ще інші — пристають до ворожих частин...

Прийхав до Лубен — дивлюся: тисячі полонених з армії Врангеля. Бачу — і наші вже крутяться поміж москалями... Чую: формується нова частина. Я на чужому прізвищі — до кавалеристів. Прийняли. Відправляють нас до міста Таганрог — коло Ростова.

Ідемо... Їхали цілий місяць. Шпалами палили паротяг і так рухались... По дорозі, під Січославом — тепер Дніпропетровськ, зустрілися з загонами Махна, трохи побилися —

годину, півтори... Вбитих і ранених покинули, а самі — хода!... Лицарі. Чи-ж не так?!

Я був пристійно одягнений — найкраще з усіх новоприбулих. Военком подумав, що я маю „образование"... Стара приказка каже: „Чоловіка зустрічають по одежі, а виряджають по уму". Я цю приказку знав і старався добре одягнутися.

Призначили мене начальником контрольної „хозкомісії" по полку. А я в той час і вагу забувся — „долі", „золотники", „хвунти", — все те у мене переплуталось... Одержав печатку, доручення, і — давай тикать їх, де треба й не треба.

Нарешті, прибули на станцію Таганрог...

До Таганрогу прибули, а... — служити москалям не хочеться. — „Треба, — думаю, — втікати... Що Бог дасть!"...

ДРУГА ВТЕЧА

Вийшов з поїзду, ввійшов до станції — хтів подивитись, як вона виглядає, а двері — „трах!" і зачинились. Вартовий став на дверях — „Ваші документи?"... А де ж у мене документи?

Бачу: — комісар показує список на двадцять осіб. „Пристану до них, — думаю, — а ось не дощитаються своїх — пропустять". Підійшов, став ззаду — відігнали... — Що робити?

Беру в руки „холостий" папірець і — басом до вартового: — Я перевірений, пропустіть!

Вартовий пропустив. Сідаю на потяг і — назад... Документів немає. Ховаюсь, більше у „туалеті" сиджу, — хоч він мені й не потрібний... П'ять днів нічого в губах не мав — голодний, але... їду!

Приїжджаю на станцію П'ятихатки. Вечір. У станцію ввійти не можна, бо в одинадцятій годині буде перевірка документів. Сім кілометрів — станція Олександрія. Думаю собі: — „Піду пішки. Доки зайду буде година ночі — вже по перевірці. Там часто йдуть потяги — до Кременчука доберуся"...

Зустрів односельчанина. Вирушили вдвох... Ідемо. Доходимо до мосту. Бачимо: — стоїть вартовий, а за мостом вагон — вартівнича будка. З комина летять іскри — палиться в печі, — там є люди... Кепсько! Але... ніч темна, як у льосі. Вітер — аж поли рве. „Як вартовий дасть постріл, — думаю — або крикне, в будці проти вітру не почують".

Радимось вдвох: „Як буде затримувать — вкинемо в річку. Я підйду перший — дам „документа", а ти, — кажу до земляка,

— прискочиш на допомогу”... Так порішили, йдемо...Зрівнялися з вартовим — він збоку від нас метрів на п’ять, — гукає:

— Стой! Хто ідьот?

— Ми!

— Ваші документи?!

Я простягаю чистий папірець, а руки тремтять. Як затримає, треба кидатись на нього. Страшно. Та вартовий, видно, — бачив „смаленого вовка” — не допустив до себе близько.

Глянув на папірець і:

— Можете проходити!

Перейшли міст, заходимо до станції — рівно година ночі.

Заходжу до начальника і питаюся:

— Чи була перевірка станції?

— А навіщо вам?

Я тоді басом до нього:

— З моєї команди уїхало два чоловіки без документів.

Я хочу знати, чи їх тут затримали?!

— Перевірка була, — каже начальник, — але без документів нікого не знайшли.

Тоді ми сміливо заходимо до станції, вибираємо місце і спимо... За шосту добу перший раз заснули.

Ранком прокинулись — на потяг і... в Кременчук!... Приїжджаємо. Вийшли зі станції, пішли до міста, обійшли всіх знайомих — ніхто не пускає переночувати. Кожну ніч, — кажуть, — облави за дезертирами. А ми ж дезертири! Що робити?...

— Е, — каже мій земляк, — якое воно буде. Не журися, Марко, підемо краще перекусимо!

Пішли... Пішли ми на базар, купили за тисячу карбованців кіло печінки, спекли, з’їли — полегшало...

З базару — знову на станцію... Сідаємо в потяг і — до Глобиня. Приїжджаємо до Глобиня вночі. Розшукали мого родича — пустив на ніч. Тут ми помилися, передягнулися в нову одежу — міщани!...

Три добі відпочивали, а на четверту ніч знайшли підводу, подякували красно господарям і „в’їо!” — на Хитрівку...

В ДЕЗЕРТИРАХ...

Прибуваємо в своє село... — біда! Партизанські двори попалені, люди помордовані, куди не повернешся — москалі...

Переховуємось. Чотири дні спокійно, а на п’ятий — мене пізнають. Такий випадок: вийшов я на двір, запнувся хусткою

— під матір маскуюся. В той же час вийшла і мати... Мене викрили.

Привезли у Хорол і — до військового комісаріату. Підходить до мене „комдез” і:

— Ви заарештовані!

— Защо, з яких причин?

Вдаю, ніби, дуже здивований, а він:

— Нам дезертири надокучили вже. Треба боротися!

— Я не дезертир, я з п'ятого українського полку. Сам був по боротьбі з дезертирами. — І так, сміливо до нього.

— Ну, — каже, — звиняйте. Куди ви хочете приписатися?

— До другої сотні! — Говорю.

Приписав до другої сотні, а потім каже:

— Ви одержете документи на весь район. Будете начальником.

— Добре, — кажу, — це мені по хваху!

А він ще:

— Всі дезертири, які приписані до другої сотні, можуть розходитись по домах до десятого січня.

Взяв я документи, познайомився зі своєю частиною і заявив їм:

— Я вам начальник на весь район. Можете розходитись додому на десять день!

Приїжджаю додому, а на другий день приходить загін по боротьбі з дезертирами. Розшукали мене з таганрозької частини — забирають...

Забрали мене і конфіскували корову — кара за дезертирство. Я не боюсь!... Даю їм документа:

— Ось, дивіться: я сам начальник на весь район!

Корову вернули до вияснення, а мене не пускають...

Прибуває до Хитрівки хорольський воєнком і нашу дезертирську частину — до Кременчука... Приїхали, а там — ціла дивізія москалів з міста Владімір — деє він там, — на півночі...

— Вот, — каже нам москаль, — хватіт дурака валять. Будете караульними!

Це значить — вартовими.

У ЧЕРВОНІЙ АРМІЇ

І ось я в червоній армії... Сходив разів п'ять до „караулу” — не подобається мені ця служба. Тут більше москалі, мені — українцеві, прикро між ними. Всі вони, як-то звичай-

но москалі: — брудні, неохайні, у ликових „лаптях” — без уніформи... „Е, — думаю, — це не для мене”.

Прокинувся вранці, взувся в чоботи свого товариша і пішов, ніби „по справі”, а під полою свої чоботи несучи. Заніс на мешкання до знайомого чоловіка, а сам вернувся.

Повернувся я в „казарму”, ліг і сплю... Будять мене — „На караул!” Я встаю і заявляю:

— Не можу йти на „караул”, бо вкрали чоботи!

Зробили обшук, все перетрусили — не знайшли! Видають мені ликові „лапті”. Взувся я — чистий кацап! Наші хлопці сміються з мене:

— Чубатий, — кажуть, — до чого ти довоюювався?...

Призначають мене „дневальним”. Відстояв день у „казармі”. На другий день — черговим по кухні. Відбув. На третій — знову „дневальним”... Я скинув „лапті” і ліг на нари.

Приходять москалі — заарештовують по наказу „ротного”. Відвели до „Губчека” — допит:

— Чому ти не хочеш ітти на караул?

— Тому, — кажу, — що немаю чобіт!

Він тоді написав записку і передав через мене до „ротного” — „Параграф 444: одень, обуй і службу спрашивай...” „Ротний” прочитав, заматюкався і каже:

— Лягай та й спи!

Я ліг на нари і... провалявся — аж до першого березня.

Нарешті, видали черевики. Я взувся і... втік додому!

Погостював десять день — вернувся назад. Посадили на „Губвахту” — відсидів тиждень. Вернувся до своєї „роти”, а — служити не хочиться... „Що його, — думаю, — вдіяти?”...

Одного разу йду — дивлюся: набрали теслярів і шукають старшого за начальника. Всі мовчать — бояться. Довго не думаючи, виходжу на перед, підіймаю руку:

— Я, хвамілія — Чубатий!

На другий день одержую інструменти, матеріал — начальник! Начальник над теслярами, а сам я — не те що тесляр, а й сокири не тримав!

Пішло діло. Комендант каже мені, що робити, а я передаю майстрам — вони роблять...

Одного разу мало не засипався. Взяв сокиру, притиснув до точила — держу, то на один бік, то на другий... Підходить рядовий майстер і питає мене:

— Товариш начальник, на яку це ви руку сокиру гострете? Я бачу, що попався, але виду не подаю —

— Це буде на ліву руку. Може хто лівша! — Кажу. Він посміхнувся та й пішов, а мені не до сміху... Сів на точили та й закурився. „Що його робити? — думаю, — довідаються, що я й рядовим не можу бути — засміють...” Хотів уже кинути це діло, а потім надумав: „Буду вчитись теслярем — військо відбуду. Невідомо ж коли війна кінчиться...”

Пішов до майстерні, взяв рубанок — тягну по дошці за собою. Побачив майстер, засміявся і питається:

— Де це ви так училися?

— Пригадую собі, — кажу, — як у мене ученики вчилися!...

— Та й багатьох ви навчили?

— Навчив, — кажу, — будуть до смерти дякувати!

І так викручувався увесь час, аж доки не навчився...

„ІСТОРІЯ” З ТАЧАНКАМИ

„Требують” мене на майдан. Іду... — бачу стоїть начальник полку, „батальоний”, „ротний” — чекають мене. Підходжу.

— Вот, товариш Чубатий, — каже мені начальник, — нужно сделать две тачанкі. Какого розміру Сделаем?!

А я не знаю, що то за „розмер” — куди він: у вишину, в довжину, чи в ширину? У метрах він, чи в дюймах?...

Хапаюся я рукою за штани „живіт заболів”... Побіг. Оббіг навколо і до майстрів: „Якого розміру вози роблять?” Кажуть мені — „22 або 24 сантиметри”. Вертаюся я на майдан, а начальник знов до мене:

— Ну, то якого-же размера Сделаем тачанкі?

— 22 або 24 сантиметри!

Відповідаю.

— А за какое время Сделаем?

— За два тижні!

— Харашо, — каже, — Сделаеш, то — могоріч!

На другий день зібрав я теслярів: „ось, так і так, — кажу, — за два тижні — дві тачанкі”...

— Добре, — кажуть, — зробимо, тільки матеріялу давай! Передав їм матеріял, інструмент — який треба. Роблять хлопці — аж пиль стовбом... За два тижні дві тачанки — готові!

Майстрам могорич, а мені — відпуск!... Гостною вдома — цілий тиждень: по родичах ходжу, водку п’ю — не журюся! Тільки дядько — материн брат, засмутив мене одного разу:

— Ех, каже, — Марко Сверидовичу, гріх тобі, що у москаля служиш. Ні ласки, ні слави у нього не дослужишся!...

Вернувся з відпуску, а на другий день — „в поход”... Пішов наш полк з Кременчука — на Полтаву, а з Полтави — на Зіньків, Гадяч, Лохвицю, Пирятин, Прилуки і тут запинилися: — Будем боротися с партизаном Скрипкой!

Сказав начальник полку.

А той Скрипка — герой був. Людей у нього не багато — пару сот, а чотири місяці москалям спокою не давав. Маневрував — куди тому Махнові. Зловити його ніхто не міг. Нападе несподівано яку частину — поб'є, обеззброїть і — нема!...

Була сутичка і нашого полку з тим Скрипкою. В бою обидві тачанки — до партизан разом з начальником полку... „Ротний” каже:

— Відіш, Чубатий, твоїми тачанками Скрипка ездїт!

— Нащо ж ви віддали? Було не давать!

— Ми не давалі, он сам узял!

„Добре зробив, — думаю, — бо вам тільки в лаптях ходить, а не тачанками їздить”. Але я йому цього не сказав — забив би. Злі були всі — як мухи в Спасівку...

За якійсь час вислали п'ятинадцять москалів за підводами до сусіднього села. А там партизани!... Боятися москалі — відмовились.

— Давайте, — кажу, — я поїду!

Узяв селянську підводу — їду. Заїхали в село, їдемо вулицею, а підводчик — до мене:

— Ось, у цій хаті партизани могорич п'ють.

— Стой, — кажу, — підемо вип'ємо!

Зліз з воза і пішов. У мене гвінтівка через плечі, патронтаж. Заходжу до хати — сидить озброєних п'ятнадцять партизан. Всі, як один — леви! Зняли з мене гвінтівку, патронтаж. Посадили за стіл:

— Пий!

Я випив, закусив. Не показую, що боюся їх.

— Що ти робиш у москалів? — Питаються.

— Плотниками командую, тачанки робимо!

— А хто ними їздить?

— Ви!

А вони всі так і покотилися зо сміху...

— Зроби, — кажуть, — нам ще штук п'ять, бо двох мало!

Отак поговорили, випили, — нічого. Я їм признався, що сам був двадцять разів у таких партизанах. Сміються хлопці — всі свої, один другого знаємо... Про підводи й не нагадував, сів на воза — „Поганяй назад!”...

На цьому моя служба москалям скінчилася.

„ВДОМА”...

У травні місяці 22-го року демобілізувався і поїхав до своєї Хитрівки. Голий і босий... Обмундирування здав, а свого — нема нічого. Дослужився...

Прийжджаю додому, а тут мати дохазяйнувалася: хата — без вікон! течє... поле — не засіяне, коней — чортма, а корова — шкіра та кості.

Беруся я за діло...

Пішов на досвітки, вечорниці... Наглянув собі дівчину — оженився!...

Поїхали ми з тестем до міста Хорол, познаходили знайомих жидів і завели з ними „гешехти”... На позичені гроші взяли в оренду млина, олійню — господарюємо? Я справами відаю — так, ніби, завідуючий, а тесть — підручний...

Все було б гаразд та — біда!... я нехотячи потрапив до в’язниці. То так було: одного дня приїхав до мене фінінспектор — та такий напрасливий!... „Давай та й давай!” — „Нема, — кажу, — відчепись ти, сатано!”... А він, як реп’ях до кожуха... Я був під чаркою і поговорив з ним — „делікатно”... Його завезли до лікарні, а мене — в міліцію...

Сиджу... Пів року просидів у Хоролі... У червні місяці, саме в дощ, негоду — перевозять нас до Лубен. Змовилися ми ще з одним — втекли! А то був бідовий чолові’яга — трьох комуністів поклав, у РВК-а бомбу вкинув — нічого не боявся. До смертної кари був засуджений — втік! Пізніше в Харкові я зустрів його — начальник: з „рептухом”, у кожанці — зовсім, як комуніст. Ледве впізнав його. Колись був Вишник, а тепер Вішнін — під москаля, щоб безпечніше.

Зустрілися ми на станції, зайшли до бухвету, — випили...

— А що, — каже, — Марко Сверидовичу, змінився я?

— Та змінився, Степан Гавриловичу, якби не отой шрам під оком — не пізнав би!

— А ти не пізнавай — забудься. Прийде час — згадаємо... Так каже до мене: „Все згадаємо, Марко Сверидовичу...”

Любив я його — того Вишника, — сміливий, розумний... Колись у Гетьмана високим старшиною був... та й тепер, як бачу, дає собі раду.

...Не пройшло й трьох місяців — я знову попався... Судила виїздна сесія полтавського „Губсуду” — звільнили „за недоведенням справи”...

На волі!

Вернувся до свого села... Хитрівка трохи поправилась, віджила. Селяни нові хати побудували, згарища садами поросли — садами, городами... Відновилося село.

Я — господарюю. Купив сім десятин землі, трактора „Фордзона” — американський, маленький такий — двохлемешного плуга тягнув. Тоді ми називали його — „таракхало”. У тестя брала молотарка. Працюємо!...

У неділю, чи в свято — я чисто ходжу, горілку п’ю — живу по-людськи... Тоді ще можна було „крутитися” — так-сяк жити. Але — недовго...

КОЛГОСП...

У році 1927-му з’явилася Машино-Тракторна Станція — „МТС”. Це була „перша ластівка” на селянську шию. Забрали у мене трактора, правда, за гроші. Тоді ще за гроші брали. „Беріть, — думаю, — хай вам біс!”

Купив собі ще коней — не журюся. Вибрали мене головою земельної громади, називають Марком Сверидовичем, залицяються... а я собі байдуже — не йду в активісти.

Ходжу до церкви, на церкву гроші даю... Українські книжки, журнали виписую з Києва. Завів компанію з учителями. У нас Семен Павлович був учителем — мудрий чоловік, тепер небіжчик — закатавали...

Отак собі живу, а з активістами не знаюся... Проїшов рік,... півтора,... я уже — „підкуркульник!”

— Чисто ходиш, маєш защо випити!

Кажуть мені активісти.

— А хто ж вам, дурням, не дас? Ходіть і ви чисто! Чисто ходіть, горілку пийте — зумійте заробити гроші!

Так я сперечався з ними, за словами до кишені не ліз і... понався. Як понався я під арешт — тут мені нагадали, що я у Петлорі був, партизанів, з „червоної армії” тікав — все згадали... Але — довго не тримали: три місяці...

Відсидів я три місяці — випускають мене і кажуть:

— Іди, Чубатий, та знай нашу добрість, а язика вкороти!... Не встиг я вдома відпочити — колективізація!...

Кажуть мені: „Вступай до колгоспу!” Мені кажуть, а я не хочу. Докучають активісти щодня — „колгосп” та „колгосп!”... Одного разу допекли, що я їм — на зборах виступив і кажу:

— Колгосп — це добре діло тільки... для дурнів, що не вміють самі господарювати!

Я це сказав вдень, а вночі — міліція забрала... Знову сиджу три місяці в тюрмі — зима, холодно... Весною, як уже сіяти почали, викликає начальник ДПУ в кабінет і каже:

— Вот, громадянин Чубатий, рекомендую вам записатися в колхоз. Не запишетесь — на Соловкі!

— Як ви такий добрий чоловік, рекомендуєте, то я запишусь. Він — аж руку потиснув мені, зрадів.

Прийшов додому... Записався.

До колгоспу я записався, а на роботу не йду... „Трохи почекаю, — думаю собі, — побачу, що воно вийде з тої колективізації?”

Почекав рік, почекав би й другий та... такий випадок:

Зайшов я одного разу до сусіди. Випивають. Сидить там і голова колгоспу, товариш Смітяков. Як тільки я зайшов, а він — до мене:

— Вот ти на роботу не ходишь, а ми без тебя больше дела делаем — государственный план выполняем!

— Та я, — кажу, — бачу.

— Что ти бачишь?

— Як ви „государственный” плян виконуєте — „м'ясопоставку”!

А перед ним полумисок з ковбасою і салом. Як я йому це сказав, він — так і скочив:

— Ти кулак!

— Я, — кажу, — „кулак” та у себе вдома, а ти — московська прибудо, — чого тут?!

Він за шапку і — хода!...

...Знову сиджу...

На цей раз „пришивають” мені — „розкладницьку роботу в колгоспах”... На допитах кричать, наганом попід боки штурхають:

— Бандіт!... Петлюровець!...

Бачу: — щільно до мене взялися. „Треба тікати” — думаю. Підкопав я „своє ув'язнення” і втік...

ПО ЧОРНОМУ МОРЮ...

Втік вночі. Ніч була темна і моросив дощик. Я виліз, як кріт з нори — ніхто мене не бачив...

Пішов на залізницю, вскочив у „порожняк” — ранком був під Києвом... Пішов на Голосієво, зустрів знайомих — туди-сюди... Маю справку від кооперації — „їду в Крим по рибу!”...

Весна... тепло... На мені новий плащ, в руках шкіряна течка — „уповноважений”...

Заїхав поїздом — аж до Керчі. Далі не можна — вода!

Приїхав вночі, дочекався ранку... Куди підеш?! Іду я на базар — дивлюся: риби... скільки хоч!

Завів я компанію з рибачками: викочую їм бочки з рибою, ношу воду... Там молодичі були — залицяюся... Вони торгують, а я у них, ніби, за робітника. Побув так три дні — ближче познайомився. То більше татари були — люди вони добрі. Зійшовся я з одним татарчуком — він сам, сім'ї немає, — їду до нього в село...

То і не село, а хутір — кілометрів двадцять від Керчі. У татарина хата під самим берегом. Коло хати човни, невід, — рибак він з діда прадіда...

Я йому човни ремонтував, вночі — як було тихо, їздили на море, закидали невода, рибу на базар, возили продавали... Жилося якось...

Прожив місяць, почав другий... Одного дня татарчук каже мені:

— Вчора приїжджав „мільтон” і питався про тебе: — звідки?... Чого?... Що робиш?... Тікай!

— Куди ж тікати,

— Бери човна — пливи на Кубань. Протока — дурниці, я її десять разів перепливав. Не бійся!

— Та я, — кажу, — не з ляканих... — на суші, а на воді... побачу... Що Бог дасть те, буде!...

Діждався ночі, — взяв окраєць хліба, пляшку води — гайда! Як відпливав було тихо, а вночі — зірвався вітер, буря... Заколотилося, завертілося... „Страшний суд!” Хвилі — гори води!... шпурляють мій човен, як тріску: ось-ось перевернеться... та якось Бог милував...

Занесло мене у відкрите море... Ранком буря втихла, вітру нема — море заспокоїлось. Я глянув навколо: — вода та небо!... Куди попливеш?... Поклав весла, перехрестився... „Пливи, човен, по волі Божій!”...

Дві добі блудив я по Чорному морю...

Нарешті стомився і... заснув. Як довго спав? Не знаю!... Мабуть довго, бо заснув — тільки сонце почало сходити, а прокинувся... — та я не сам прокинувся — мене збудили. Крізь сон чую — будять мене. Розплющив очі: що за дивина? Якісь люди — двоє їх, стоять у моєму човні і гергочуть між собою... Оглядаюся: збоку пароплав — на борту люди — кричать, вимахують руками... Протираю кулаками очі, дивлюся: на щоглі

прапор з молоденьким місяцем — „турки?!” Я питаюся цих, що коло мене:

— Ви турки?

А вони загорілі, аж чорні — тільки зуби блищать, — посміхаються і щось белькочуть до мене...

Злякався я... — не йду з свого човна. Як ухопили вони мене попід пахви... Очнувся — на пароплаві. Не було коли і пручатися. — „Оце, — думаю, — халепа... Прощай моя Хитрівка... діти, жінка — потрапив я до бусурмена...”

Дивлюся: уже сонце заходить... Вечір. Проспав цілий день, а наніч — до чорта в пельку!

Сів на гумове колесо, та й закурився...

У ТУРКІВ

Прийшов до мене, видко, начальник — щось каже, викручує руками, але — турок турком: не розумію я його!...

Дають мені їсти — і їсти не можу. М'ясо, консерви — добра їжа, а — не йде... Один турок догадався — дав мені шклянку вина. Я випив... і апетит з'явився. Закусив, та кажу їм:

— Спасибі!

А вони мовчать, бо ж — невірні: в Бога не вірують — бусурмени. Ну, то кажу:

— Дякую за хліб-сіль!

Один посміхнувся і щось відказав, — зрозумів значить.

Попоїв я — та й знов заснув...

Прокидаюся — стоїмо в порту. Ранок, сонце сходить, свіже повітря... морські чайки кричать — гарно. А коло мене — як дуби: у чорних уніформах, з пістолями, сюрчки на шнурку висять — поліцаї? Мабуть вони... Беруть мене попід руки і обережно ведуть на берег — як панну!...

На березі — авто. Ми сіли — їдемо...

Дивлюся я крізь скло авта — бачу: крамарі відчиняють крамниці, метушаться люди, авта, візники... Велике місто! Хочу знати — яке? А не спитаси! Дивиться на тебе, як бик на нові ворота і — ні белмеса!...

...Їхали довго. Нарешті — приїхали... Високий мур, вікна з ґратами, брама, вартові... „Оце, — думаю, — трапив, — мало було своїх в'язниць, ще й турецької треба”.

...Сиджу!

На другий день, ранком, — снідаю... — заходить військовий: золоті еполети, шаблюка збоку — охвіцер! —

— Ти хто такой?

По-московському до мене. Я скочив на ноги, — руки — „по швам”:

— Маю честь представиться: Марко Свиридович Чубатий!

А він так — подивився на мене, очі примружив і питається:

— Восний, охвіцер?

— Нікак нет, ваше ...с-родіє, — селянин з Полтавщини, село Хитрівка Кременчуцького повіту!

— А чому ти в турецьких водах бил?

— Заблудив, — кажу, — їхав човном на Кубань до... „хе!” до брата!

— С Полтави на Кубань — через море... к брату?! Не правда!

— Голод на Полтавщині, хотів хліба купить.

— Голод?! Опять неправда! Край ваш багатий — я знаю!

Потім подумав трохи і каже:

— Ми хотіли тебе випустити, а ти неправду гаваріш. Будеш сидеть. Нужно узнать твою лічність!

І пішов...

Зажурився я: „Що ж, — думаю, — робити?... Звідціля і втекти не можна — чужий край, люди...”

Прийшов турок — веде мене в баню... Там — дзеркало. Я глянув — не пізнав себе: білий, сивий — як молоко! Це за той час, як по морю носило... „Тепер Одарка не пізнає!”...

Просидів я в турецькій тюрмі — цілий місяць! Відпочив, поправився... Годували добре: білий хліб, масло... Курорт!

Ще два рази викликали на допит. А я їм все — „До брата їхав... голод...” Про брата — брехав, а голод — правда. Це була весна 1932-го року!... Сказати: „Втік з в'язниці” — боявся. Ще подумують — злодій...

Питали мене одного разу, чи не хотів би я лишитися у Турції?

— Ні, — кажу, — вдома діти, жінка... свої люди... Було, якось, лячно — чужа мова, все чуже — нікого не знаю...

— Пустить мене, — кажу, — додому... Вдома — як є, так є, — на своїй землі і... помирати легше.

Пізніше жалів — „Краще було б у турків лишитися...” А тоді — побоявся!...

Розписався за свої „показанія”, вони по-турецькому писані, я їх не читав — розписався... „Хай вам, — думаю — біс... Везіть скоріше додому — за жінкою скучив”.

Нарешті, посадили мене на моторовий човен і завезли далеко — в море. Там стояв руський пароплав — торговий, пшеницю до Турції привозив. Пересів я і... поїхав.

...Іду — не журюся. „Якось воно буде” — думаю...

Турки дали мені два буханці хліба на дорогу. Хліб білий — як сонце! Такі паляниці у нас ще до революції пекли... До хліба — фунт масла, консерви...

Прибули ми до Миколаєва і стали на рейді — далеко від берега. Бачу: їдуть „енкаведисти” у моторовому човні. — „Ну, — думаю, — дадуть вони мені „турків”...

Під'їхали, трос вилізли на палубу, щось поговорили з капітаном, а потім — кличуть мене до капітанської каюти. Іду — тікати нікуди...

Прийшов та й став коло порогу. Один звертається до мене:

— Хвामілія?

— Чубатий!

— Как попал в Турцію?

— Вітром занесло!

— Ха!... ха!... ха! — Ти, что по воздуху летаеш, что-лі?!

Посміялися, а тоді один каже:

— Ну, Чубатий, іді, да смотри чтобы тебя через океан — в Америку — ветром не занесло!

Я вийшов... і не вірю, щоб це вони так пустили. „На березі, — думаю, — заберуть”.

Пароплав рушив, причалили до пристані, матроси йдуть на берег і я йду... — йду і оглядаюся, чи не йде слідом за мною „енкаведист”? Бачу: — ні, не йде!...

Бже, як — таке діло, — їду додому!

НА ХИТРІВКУ...

Держу я курс — на Хитрівку! Як тільки сів у поїзд — так мені сумно зробилося... Нагадав жінку, дітей... Думаю: „Хоч день побуду дома, а там — дай, Бог, ноги!”...

Три дні в дорозі, — голодний... Турецького хліба не їм — беру гостинця.

Прибув на станцію — так у добрий сніданок, — година десята була. До села вісім кілометрів. Можна їхати — фіри є, а — не хочу!... Рушаю полями — пішки навпростець. Іду і люблюся: квітують жита, цвітуть соняшники... Гарно!

Підійшов — близько село. Іти в село не можна — день! Треба — вночі, щоб сусіди не бачили. Заліз у жито — ліг і лежу... Чую: десь діти бавляться — дитячі голоси. Підліз ближче — аж на самий край. Бачу: на долині, понад річкою, — корови пасуться, а поміж ними і моя, ряба, ходить. Неда-

леко від худоби — пастухи, — гилку гонять ковінками. Там і мій Степан — малий ще: дев'ятий рік йому...

Лежу я і дивлюся, як він швидко бігає, кричить, сміється... Гилку — як вдарить!... летить, аж гуде.

Діти бавились, бавились і щось посварилися між собою. Один здоровило, як підсочив до мого Степана, та палицею його — раз другий!... Той — у плач!... А у мене — серце перевернулося... „Обіжають моїх дітей, — думаю, — я не вдома...” Досадно стало, — ледве витерпів...

Діждався вечора. Стемніло. Я став на ноги, оглянувся навкруги, — ніде нікого немає!... Пастухи — давно вдома, колгоспники — геть, геть — за сонця пішли в село... тільки десь — далеко гуде трактор.

Я — хильці, хильці, — поміж городами... Крадуся, як злодій. Прийшов на своє подвір'я — пес гавкнув і завилляв хвостом: пізнав відразу. Входжу до хати, а жінка не пізнає:

— Діду, — каже, — чого ви хочете?

Я сивий, давно голився, — вуса, борода... Постарішав.

— Одарко, ти мене не пізнаєш?

А вона — в плач... Діти і собі... Ех, краще про це не розказувати!

Побув три дні вдома.

На вулицю не ходив, сусідів — не бачив... Думав: „Ніхто не знає, що я тут”. Коли ж — ні!... „Сорока на хвості вісті розносить...”

На третій день, увечорі, ми повечеряли і лягаємо спати... Коли чуємо: стук!... стук!... стук!... У вікно. Жінка гукає:

— Хто там?!

— Відчиніть. Ми виконавці! Марко вдома?!

Вона пішла відчиняти, а я — на горіще і... через садок до лісу!...

Ранком дружина каже:

— Приходили по твою душу. Тікай!

Попрощався я з нею і... „Навздогін за долею...”

У ХАРКОВІ

...Прийшов до Харкова. У великому місті легше ховатися, як у селі...

Ранок. Вийшов зі станції — зразу питаюся, де базар. Мені показали. Іду... Бачу: молодиця тягне маленького волика — мішок картоплі везе. Колеса пищать, скриплять —

не мащені. Возик мотуззям перев'язаний, ганчір'ям... Видко — сама, без чоловіка. Селянка, йде здалека — в пиляці, стомлена...

Порівнявся з нею:

— А, це ви? Доброго здоров'я! — Кажу.

— Дай, Боже! А ви, що — мене знаєте?

— А, якеже? Вашого чоловіка знав. Бував у хаті — вас бачив!... Що це ви везете?!

— Картоплю на базар — гроші треба, а де їх узяти...

— Я теж до базару, — поможу вам!

Узявся за дишло — везу, а вона йде збоку... Іде і розказує: „...як був Тиміш живий, бувало, каже — Килино... Сам і купить, і продасть... Дочка, Настя, секретаркою служить...”

Молодиця балакуча і доки — до базару, я знав: чоловік, Тиміш, помер — другий рік у Петрівку, вона — Килина, дочка — Настя... Познайомився!...

На базарі — до жида, позичив вагу, — торгуємо... Я став і кричу: „Ех, картопля — малахай, кому треба — не зівай!”

Покупців, як мух — встигай важити! Я відпускаю, вона гроші приймає — діло йде!...

Картоплю продали, — я кажу:

— Знаєте, Килино, сьогодні приїхав — не влаштувався, почувати не маю де.

— Я б вас запрасила, та ж ви знаєте, живемо далеко — за містом.

— Нічого, — кажу, — то мені ще ліпше.

— То що ж робить? Ходім!

Впросилися на авто — їхали, а тоді ще йшли пустирями, через балку, минули залізницю... Нарешті, — прийшли. Дивлюся: хата під бляхою, город, садок, корова... Тиміш залізничником був — не колгоспник. Дочка — теж на залізниці секретаркою. Познайомився — веселе, жваве дівча, — називає мене дідом, бо сивий. „Хоч горшком, — кажу, — тільки в піч не сунь!”

Прожив я у них тиждень — косив сіно над „путью”, сушив, помагав на городі... Тоді кажу Насті:

— Дай мені якусь справку. Документів не маю!

Вона вже знала — хто я і що я. Зразу не хотіла, боялася, а тоді каже:

— Зроблю з вас кацапа!

— Роби, хоч дідька, тільки — документа дай!

Приносить. Читаю: „...Іван Петрович Кендюхов, уродженець міста Тули... працював стрілочником...”

Еге, як так—іду на базар, купую лапті, не голюся і почав „чтокать”...

Приймають мене на Харківський тракторний завод. Спочатку на склад — „грущиком”, а потім — у монтажний цех.

Попрацював літо, зиму... на весні — голод!... У місті голоду нема, а в селах. Бачу: йдуть люди з села і тут помирають на вулицях... А у мене ж діти, жінка... Що робити?!

Думаю: „Попрацюю з місяць, а там—додому рятувати сім'ю”. Тільки так вирішив, на другий день, на роботі — десь узявся Дмитро Цибуля:

— О, Чубатий, — здоров! Ти тут? А в селі кажуть — в тюрмі. Бач, як люди брешуть?!

А я ж тут Кендюхов, а не Чубатий. Всі на мене дивляться... Підходить начальник цеху:

— Ну, то как же твоя фамілія?

— Моя хвамілія Кендюхов, — кажу, — це мій товариш обознався!

— Єслі он твой товарищ, так он не обознался.

Бачу — заплутався, треба тікати... Вийшов на двір, ніби, покурить, а сам... поза будинки і — хода!

Забіг на мешкання — „речі на плечі!”... На станцію.. Гроші є, зо два пуди сухарів — іду додому... Що Бог дасть!

В СЕЛІ

Приїхав я у свою Хитрівку — саме розцвіталися вишні. Цвітуть рясно — все село в цвіту. В цвіту і в... бур'яні! Щириця, лобода, — як ліс. Зроду такого не бачив...

Порожньо. Серед білого дня пройшов село — нікого не зустрів, навіть, пес не гавкнув — пустка!...

Підійшов до свого подвір'я — і тут порожньо. Ні — курки, ні — пса... — все буркуном поросло. Заходжу до хати: жінка — вже другий день не встає з ліжка. Діти голодні, брудні... Не весело!

Я привіз з собою сухарів, пшона, сала. Заходився коло дітей, жінки... Трохи очуняли.

Живу тиждень, другий — ніхто мене не чіпає.

У сільраді всі нові. Старі активісти — трохи з голоду повимирали, трохи розбіглися. Смітяков виїхав — все змінилось.

...А люди, як примари — страшно дивитися!... Одна фіра щодня по селі мерців збирає та на кладовище везе. В полі працювати нікому...

Приходить голова колгоспу — уже наш, хитрівський, — каже:

— Треба послати на курси трактористів, а — нема кого. Може ти поїдеш?

— Поїду!

Пішов я в МТС — познайомився з директором, механіком, а з агрономом і чарку випив... Розказав їм про Харків, тракторний завод, — про те, як у монтажному цеху доводилося гайки крутити. Я їм розказую, а вони всі слухають — тільки очима водять!...

Виписали документи — направляють до Кременчука. Поїхав. Вчуся... Курси сподобались. Трактора я знаю — йде легко... Більше гуляю, як вчуся.

Повчився шість тижнів... Випускають. Роблять екзамени.

Приїхав з МТС сам начальник „Політвідділу” — у військовій тужурці, чоботях, кашкет з зіркою. Сів за стіл у комісії, запхав руку поміж гудзика на грудях і курить люльку — вдає Сталіна!

Дійшла черга до мене. Підходжу, а він — тягне слово за словом, яке kota за хвіст:

— Вот, товарищ Чубатий, если б ти пахал возле двора і увидел: твоя хата горит — бросил би трактора, ілі нет?

Я догадався, що він хоче від мене і кажу:

— Ні, не кинув би, бо це соціалістичне добро, а хата моя — приватна власність!

— Правельно, товарищ Чубатий. Молодец!

Цим я завоював собі довір'я.

Відразу призначають мене заступником бригадира тракторної бригади!... А через місяць — в стахановці!...

Попрацював рік в бригаді — все гаразд. На другий рік — пішов на курси комбайнерів. Кінчив. Поїхав на жнива... — і тут стахановець!...

Стахановець, бо одного разу на зборах виступив і кажу:

— Хай живе товарищ Негодяев — соратник Сталіна!

А це ж той — начальник „Політвідділу”, — від нього все залежить.

Відбув сезон на комбайні — маю: хліб, гроші і грамоту...

Якби ще трохи Негодяєва похвалив — був би орденоносець! Та не міг — занудило...

Вдома справи наладились: дружина одужала, діти до школи пішли — вчилися добре. Можна було жити... — та не міг я терпіти колгоспу! Було, виїду в поле: подивлюся на людей, на ті порядки — верне мені всю душу!...

Одного разу кажу жінці:

— Піду я в радгосп, може там інакше!

Пішов...

„ЧЕРВОНІ СМІТНИКИ”

По сусідству з Хитрівкою був радгосп „Червоні Смітники”. Пішов я туди. Приймали, але — хотіли послати на „Голодраківський” відділ. Відмовився...

Відмовився, бо що ж там?... Завідуючий та аграром!... З ними сумно — це люди нудні, не веселі... На централі — інша річ! Тут і головна контора, і директор, і „політвідділ”, і уповноважений НКВД товарищ Катюгин — весело!... А там, що я — перепелиць буду ловити?! Не схотів.

Вони бачать, що я не хочу — пом’якшали і прийняли на централю.

Працюю на централі комбайнером...

Попрацював місяць, пішов по гроші — не дають!

— Немає, — кажуть, — банк не видав.

— А коли ж будуть?

— Не знаю, — сказав бухгалтер, — прийди через два тижні!

Приходжу через два тижні — не дають!...

— Прийди, — кажуть, — ще через тиждень, бо в банку грошей нема. Терплю я ще тиждень... Приходжу. Гроші є, але... виплачують тільки половину, а решта — на позику:

— Держава у тебе позичас, як у свідомого громадянина!

Сказав мені бухгалтер. Розсердився я:

— Не дам! — кричу, — що це за держава?! У мене — наймита — гроші позичає!!!

Наробив гвалту на весь „Червоний Смітник” і пішов... Увечорі, після роботи, я тільки помив руки і сів вечеряти — приходять розсильний і каже:

— Чубатий — до Катюгина, на дев’яту годину вечора!

— Що я йому, — наречена? По вечорах шлятися?!

— Іди, іди, — каже, бо він тебе оженить!

Пішов... Приходжу, а він — „родича побачив”:

— А, Марк Свірдич! Садись. Ми, вот, с тобой побеседуем!... Курш?

Пропонує цигарку — „Казбек”. Я взяв, витер сірника, дав йому прикурити, сам прикурив — куримо...

Я сиджу, курю і дивлюсь на Катюгіна, а він — мовчки, повільно: витягає з кобури наган, владовує сім куль, кладе коло себе на столі і — починає „культурно-роз'яснюючу роботу”. Говорить довго і нудно:

— Індустріалізація... капіталістическое окруженіе... соціалізм...

Він говорив, а я слухав — годині дві!... А тоді — раптом, як скочить на ноги та наганом мені в груди: раз... другий...

— Ти, каже, — работал у кременчутском отделе СВУ! Ми тебе тогди не убілі, так я, вот, сейчас — застрелю!!!

— Я тоді у в'язниці сидів, — не був на волі.

— Ну, так что ж — не бил на воле?! Знаєм ми тебя, ти лобіш советськую власть, как я свою тьощу! Іді!... Да помні: ти не „наймит”, а вольний гражданин Советського Союза!!!

Пішов я...

Пішов, а платити позики не хочу!... Кожен день сварюся з бухгалтером, — кажу йому:

— Я „вольний гражданин Советського Союза” і ти не маєш права у мене гроші забирати!

Директор зустрів мене і — тихенько, щоб ніхто не чув;

— Подай заявленіе: жена, мол, больная — лечити надо. Освободім от займа.

Подав я заяву — звільнили. „Ну, — думаю, — хоч одного добився”...

Звільнили мене від позики, а я гроші — в кишеню і... додому! Покинув ті „...смітники”, посидів вдома, а тоді — в МТС і... на трактора!

ЗНОВУ РАДГОСП

Надокучили мені трактори. Покинув і, як колись — до радгоспу! На цей раз пішов я у свиняче господарство „Сталінські Злидні”... Працюю пожежником. За пів року — активіст, стахановець... Разів кілька з директором чарку пив, з його жінкою краденим салом торгував — довірена особа!

За якийсь час і це мені обридло.

Одного разу директор зібрав робітників і каже:

— Вот, товарищі рабочие, за хорошую работу ми получили легковую автомашину!

Сказав, — та й чекає оплесків або „ура”... Він чекає, а ми — мовчимо. Нарешті — він озирнувся на всі боки і побачив мене:

— Ето достіженіє! Правельно, товарищ Чубатий?
— Ні, не правельно, товарищ директор!
Він здивовано глянув на мене:
— Почему?
— Тому, — кажу, — якби ми одержали грузову автомашину, то це — кінць! Нам в роботі легше. А „легкова” — тільки для вас „достіженіє”, а нам — нічого!
Директор, аж почервонів, так розсердився і каже:
— А, что же для вас достіженіє?
— Для нас було „достіженіє” минулого місяця — коли свині дохли!
— Как так?!— А так, — кажу, — їх дорізали, то ми — хоч здихляче, та все ж — м’ясо їли. То було „достіженіє”, а тепер — ні!
Робітники з усіх боків:
— Правильно!... Правильно!...
Це було вдень, а вночі — під’їхав „Чорний Ворон” під гуртожиток, де я спав, і... „вхопив” мене!...
Сиджу...
Просидів місяць, другий... Викликають на допит і — пришивають: „...підрив трудової дисципліни з контрреволюційною метою!”... Слідчий каже мені:
— Пахнет тебе десять лет мест отдалённых!
— Та я, — кажу, — ваші закони вивчив, — сам знаю,...
Коли — раптом: випускають!... „А це що за диво?” — думаю. Виявляється: — директор просив за мене... Не з милосердя, — ні! Я був необхідний, бо — комбайнер.
За цей час, як я сидів, — була мобілізація. Всіх забрали „визволяти братів...”, зісталися тільки — жінки та дівчата... Надходили жнива, а машини — без комбайнерів.
Моє місце — пожежника, зайняв дідусь років під сімдесят, а мене — на „Сталінець”... Попрацював жнива і покидаю: пішов до директора — „розрахунок!”... Не дає!
Я — торбу на плечі і — додому... За якийсь час — одержую повістку на суд: „за самовольною отлучку от работи...” Як чкурнув! — опинився аж... на Московщині!

ГНІЛІЄ ТРЕБУХІ

Як я опинився у цьому містечку — і сам не знаю!... Отак, їхав — куди поїзд віз і заїхав на полустанок „Требухі”...
Заїхали ми на „Требухі” і стоїмо... Стоїмо та й стоїмо — годині три стояли. Виходить начальник полустанка і оголошує:

- Все пасажіри — пробкой вилетай!
- Чого, що трапилось? Нам треба їхати далі!
- Ніхто, нікуди не поедет! — машиніст оп'яніл окончательно...

Були такі що сперечались, а я — ні. Причина ж поважна! Як чоловік оп'янів, то й банкрутом не піднімеш... Махнув рукою і пішов...

Хоч це вже була осінь, — день був соняшний, теплий... Навколо жовтіючий ліс — пішов я потинятися. Тиняюсь... Коли — бачу: стежка. Я — тою стежкою... Поле — я тим полем... іду, не оглядаюся... Хутір маячить. Підходжу: — місто!... На одному з будинків читаю: „Город Гніліе Требухі. Районное отделение НКВД...” „А ти, сатана, — думаю, — ніяк від тебе не втечеш”...

Іду далі... Іду і оглядаю місто: хати з дерева рублені, тесом криті — „клопятики”... Посеред вулиці — рів з темнобурою рідиною, — тхне, аж голова макітриться! Ще пройшов... Читаю: „Парк культури і отдыха”. Заходжу. Стоїть три деревини та два кам'яні обовтуси — білий і чорний. Чорний — мертвий, а білий — тоді ще був живий. „Мертвий” у черевиках з відтопиреною правцею, а „живий” у чоботях, рука його — поміж гудзиками, як у Негодяєва.

Поміж обовтусами — два будинки: „обжорка” і „отхожос” — все, як „палагається”... Зайшов я — і туди, і сюди — чистота скрізь однакова.

Всі мешканці — на Смітякова, як дві краплі води: з-під лоба чортом дивляться...

Походив я так до вечора. Треба ж десь переночувати. Бачу: стоїть курник, на один бік перехняблений, дошка з написом: „Дом для приезжающих”. Заходжу. Сидить тип за столом з таким видом, ніби — батька рідного забив. Але я їх знаю — не боюся!... Сміливо підходжу і — по-їхньому:

- Драстуйте!
- Здравствуй! Ти хто такой?
- Марко Свиридович Чубатий!
- Хахол, значіть.
- Не „хахол”, а українець!
- Ето всьоравно... Что тебе нужно?
- Хочу переночувати!
- Переночевать?... Кулакам спать воспрещается!
- Я не „кулак” — пролетарій з діда-прадіда!!!
- Врьош! Раз хахол, значіть — кулак!...

— Та, я — кажу, — стахановець, від самого Негодяєва грамоту одержав!

І тичу йому ввічі ту грамоту: — „Читай”! Він прочитав:

— Харэшо, — каже, — спі, только сходи в баню. У нас порядок такой, что — в баню!

Показав він мені кімнату, дав ключа, розказав де баня.

Пішов я. Приходжу... — а там на дверях написано:

„Вход с яйцами строго воспрещен. Штраф 100 рублей!
Зав. бані Растяпін”.

Почухав я потилицю, покрутився та й — назад... Приходжу, а тип” — до мене:

— Ти, что — сухой, не милься?!

— Там, — кажу, — заборонено, штаф.

Він — давай сміятися!... А мене зло розібрало: що ж він з мене дурня робить?! Там так написано!... Мало не побився з ним.

Виявляється: то для жінок!... Баби їхні курячими яйцями голови миють, а лущиння кидають на підлогу, засмічують — їх за це штрафують.

Пішов я вдруге і помився — на цей раз без мороки. Прийшов у свою кімнату і ліг спать. Ліг, а заснуть не можу... Клопи, як голками шпигають! Що робити?... Товчуся я та й товчуся... Стукає „тип” у мої двері:

— Чого? — питаюся, а він:

— Что ти, чорт, толчешься — людям спать не дайош?!

— Не можу заснути, бо клопи кусають!

Чую: побіг він... Приходить і несе з собою відро води. Засвітив світло і каже:

— Вставай! Что ж ти розльогся на кровате? На кровате спать нельзя — кровать для мебелі!

І пояснив мені, що як я хочу заснуть, то мушу лягати на підлозі серед кімнати. Навколо налити води — як на острові. Тоді можна спать.

Зробив я так. Погасив світло, заснув... Уночі прокидаюся — знову кусають! Засвітив, а надо мною стеля чорна від клопів!... Вони, бачте, мудрі: лізуть на стелю, а звідти — градом падають на чоловіка!... Схопився я з підлоги, сів на стілець і сиджу. — „Буду так сидіти до ранку, — думаю, — а то з’їдять і пес не гавкне...”

Ранком, як уже розвиднилось, чую „тип” жаліється комусь на мене:

— Дрянной народ еті хахли — клопа боїтсья. Всю ночь маялься, как бес в чулане!

— У ніх, відіш-лі, нет — клопов в Україне, не знають!
Відповідає „незнайомий”, а „тип” дивується:

— Как-так, клопа нет?! Небойсь скушно жіть на Україне
— і клопа нет!...

Я ВЛАШТОВУЮСЬ

Помився, побрився, вичистив чоботи... Надів чисті шта-
ни, піджак, сорочку... Через живіт ланцюжок від годинника
— все „как палагається”. Разів кілька перед дзеркалом обер-
нувся — гаразд!... Отак приготувавшись, — пішов я до Гни-
ло-Требухівської МТС шукати роботи.

Приходжу . Це вже — геть за містом. Будинки нові,
всі з каменя та цегли, а клопи у камені не водяться: — „Отут,
— думаю, — і на ліжках спати можна”...

Зустрів якогось тракториста, — питаюся:

— Хто тут старший механік?

— Отам, — каже, — між людьми, шкіряний картуз на
ньому, — трактора пускає після ремонту!

Я підійшов, став збоку і дивлюся... А він тюхтій-тюх-
тієм, тільки вчора, — видко, — лапті скинув... Товчється ко-
ло трактора, як сич по болоті. Він товчється, а трактористи
— руки в кишені і на вітер свищують!...

Стояв я, стояв... Нарешті, — трактор: „пах, пах...” —
пішов. Старший механік витер руки полами свого піджака,
вишмаркався на землю, утер носа рукавом і підходить до мене:

— Ви ко мне?

— Так, — кажу, — до вас!

І рекомендуюся:

— Марко Свиридович Чубатий, — механік!

Поговорив я з ним... Розказав йому, що знаю всі марки
тракторів, комбайнів, все прицепне знаряддя... Наговорив
йому такого, що він і не чув!

Повів він мене до директора... Увійшли в кабінет, я глянув
— також не „великий птах”... — низький, натоптаний, а голова
— баняк. Зразу видко — п’яниця, бо ніс червоний, а очі сонні,
як у поросяти. „Ну, — думаю, — з тобою, то я ще поговорю”...

Напустив я на себе ще більше пихи, кожне слово вимовляю
повільно, не кваплячись — як належитья спражньому панові...

Питає мене директор:

— Где ви работалі?

— Був, — кажу, — старшим інспектором машино-трактор-
них майстерень у Полтавській області!

— О, — каже, — так ви большой спеціаліст!
— Якже, розуміється, — і ремонт, і експлуатація, — для мене — „смієчки“!...

— Как же ви сюди попали?

— А я, — кажу, — інтересуюсь, як руський народ живе?
— Книгу пишу — матеріяли треба?...

Він тоді говорить мені:

— Извеніте, товарищ Чубатий, есть у меня только одна должність роз'їздного механіка — больше нічого нет!

— Ну, що ж, — кажу, — добре. Я чоловік не гордий, можу бути і роз'їзним!

Написав директор записку до завхоза, а той — мешкання готує; чистить, прибирає... Послав дівчат — кімнату білять. Всі забігали, заметушилися, шепчуть між собою, на мене пальцем показують...

А я, ніби, нічого не помічаю. Руки — в кишені: ходжу поміж машинами в дворі, зайшов до майстерні, в гараж... Скрізь дивлюся, бачу: безладдя, як у поганой баби на запічку!...

Прибули нові машини, — їх тільки-що зі станції привезли, ще не завели у гараж, а трактористи крутяться поміж ними та „запасні частини“ відкручують. Один, — я бачив, — магнето вкрав! „О, — думаю, — злодії... Тут з ними жарти короткі — обкрадуть, як білку восени“...

Вирішив я тримати хвасон.

На другий день пішов до кравця, замовив собі комбінзона — такого, як інженери на заводах носять. Купив синій берет, чорну краватку — все це одягнув, став перед дзеркалом — „заграничний інженер!“

Трактористи, як побачили мене — кажуть: „француз“!... Бачу: і директор краватку начепив, а старший механік уже хусточкою носа витирає. „Учіться, хлопці — думаю... А, що ж?“

Дали мені автомашину — маленького „зіса“ з кузовом, запасних частин, інструменти... Я сам сів за руль і — гайда в полі по бригадах...

В БРИГАДАХ

Не встиг я виїхати за місто — дощ!... Земля глиняста, скати старі, — буксує. По рівному ще якось рухався, а як виїхав під горбок: колеса крутяться, „зіс“ реве... і — на місці!...

Довелося мені лізти в болото начищеними чобітьми — дїставати ланцюги, перев'язувати скати... Проталапався в болоті з-пів години — убрався у глину, як дїдько! Мій комбїзон — з темносинього став — рудий!

Ледве я доплїв до найближчої бригади.

Приїжджаю, а там мене чекали — приготувалися: всі трактори зупинили, два з них розїбрали, а самі в будку і... в карти! Я розсердився:

— Що це у вас, — кажу, — за кладовище тут?!

— Разобраї, а сложїть не умеем. Ждьом вас — механїка!

Доц зупинився, сонце блиснуло... Я кажу їм:

— Берїться до роботи, та швидче... — рухайся!

А сам взяв прутика, став над машиною і показую:

— Оцю частину — там прикрутїть, а ту — сюди давайте на штопорні болти...

Вони поставали і дивляться на мене, як пес на зорї... Один каже:

— Как же так? Ви самі должни собрать машину!

— Я механїк, — не тракторист! Чого роти пороззявляли?! До роботи!!!

Нагромичив на них. Бачу: беруться, але... дуже неохоче. Один кирпатий, присадкуватий, — злодійські очі, підбїг та:

— Слишь, ти — француз, механїк!

Чую — хтось ззаді відзивається:

— Он не француз, а хахол!

Я ще дужче розсердився, — кажу:

— Я звуся не „слишь, ти”, а Марко Свиридович і не „хахол”, а українець!

— Ішш, ти?!

— Не „ішай”, а машину збирай!... Як ти ключа держиш?! — Ось, так — бери, він не вкусить! Крути!... Дужче!... Ще.. ще!... Бригадир, готуй прокладку! Папір маєш?... Чого став?...

Попоганяв їх до вечора — аж піт градом!... Увечорі сїдаю в „зіс” і наказую:

— Взавтра, щоб обидві машини були на ходу!... Приготуй відчит за горюче, список запасних частин... Та не забудь! Я увечорі заїду. Великого пана з себе роблю — а як же?!

Поїхав у село, переночував. На другий день — в іншу бригаду... Отак об'їхав всі бригади і побачив: куди цим кацапчукам до наших трактористів!...

У нас дівчата краще працювали, як тут парубки! Наші дівки самі підшипники тягнули. Тут куди не заїдеш — лежить

сам бригадир під трактором і тягне, а трактористи тиняються, як блекоти об'їлись...

Плавили у нас дуже рідко і то Негодяєв кричав:

— Вредительство!... Под суд!...

А тут, — кожен день: плавлять, як навіжені!... Один Ванька карбюратора розбив: — „Не слишал” — каже, як вал грюкав, ніби, молотом по ковадлу. І нічого!... Я склав акта, даю „старшому”, а той:

— Чорт с ним, пусть на ремонт ідьот!

Я аж рота роззявив! У нас би це — не пройшло... „Політ-відділ” тут, хоч і є — його й не чути: до господарських справ він не втручається!...

У нас, було, Негодяєв кричить:

— Бабіт — ето золото!

За сто грам бабіту — под суд!!! А тут вони хваляться: „Крадьом кілограмами”. В одній бригаді — коли не приїду: бригадир лежить під трактором і тягне...

— Що ти, — кажу, — кишки йому тягнеш щодня?!

— А что же, — виплавил!

— Де ж ви стільки бабіту берете?

— Крадьом!

— Як-то?

— А так: етому уж нас не учі. Вчера Грїшка два кілограма „спьор” в кладовой — молодец!

...Була осінь. Озимий посів уже скінчили і перейшли на зяблеву оранку... Ранками з'явилися морози, земля замерзала і почали ломатися плуги...

Наближалася та пора, коли всі машини стануть на ремонт, а у мене — роз'їздного механіка, буде час повештатись по місту та придивитися до людей...

ДЯДЯ НАСТЯ

Перед тим я ніколи не був на Московщині, — все мені нове дивне... зовсім не таке, як у нас — в Україні. Навіть горобці та гави інші — горобці дурніші, а гави крикливіші...

Щоб усе те не забути, я вирішив записувати — вести щоденник. Пішов до міста купити зошита... Заходжу до книгарні, а там повно дітей — учні зі школи, товпляться під прилавком і кричать:

— Дядя Настя, — тетрадь!... Дядя Настя, — карандаш!... Дядя Настя, — черніла!...

Дивлюся я на того „дядю Настю” — очам своїм не вірю: біс-бісом! — Ні жінка, ні чоловік... По-чоловічому пострижена, голос жіночий, сорочка військова, штани, чоботи... Ще не зовсім стара — років сорок. Обличчя жіноче, але — суворе, страшне... Очі — катові!...

Купив зошита, прийшов додому і записав: „...бачив чорта!”

Вдруге я зустрів цю потвору в МТС. Була у військовій уніформі — наган при боці, шкіряна торба через плече, кашкет з зіркою — енкаведист!... Сперлася руками на паркан і щось, наказуючим тоном, говорила старшому агрономові.

Я стою і так — здалека дивлюся на неї... Підходить тракторист, земляк, — живе тут третій рік, всіх знає. Питаюся його:

— Що це за опудало?

— О, це страшне опудало, — каже, — Була катом НКВД, а тепер — кур'ером!... Я був у її лапах... нех Бог боронить, — звір!

— Вона торгує в книгарні, я у неї зошита купив.

— Торгує, як має час, не тільки в книгарні — де хоче! Прийде в кооперацію і каже: „Я сьогодні — за прилавком!” — ніхто ні гу-гу!... Перед нею — всі Гніліє Требухі тремтять!

— Що вона, — курій?

— Лихий її знає! Має дочку — дочка красуня.

Кілька днів пізніше, я бачив ту дочку — приходила до нашої майстерні. Справді — гарна, весела... Говорив з нею, — нормальна. Не можна і подумати, що мати її — „дядя Настя”.

...Минуло більше року... Я зустрів свого земляка — вже в Україні, він — серед інших історій, розказав і про дядю Настю:

— Восени, при німцях, — каже, — іду містом, бачу: дядя Настя! Геть змінилася — ледве пізнав: в хустці, спідниці... по-жіночому. Худа, згорблена — шкапа! Ще страшніша, як була. Вона йде, а позаду — два поліцаї з автоматами... На другий день — свого дочекалася...

— А дочка ж, де? Що з дочкою?!

— Пішла разом з матір'ю... її не хотіли, сама — лягла у яму: „Стріляйте!” — кричить. А німцєві що?... Пустив кулю і каже — „Капут!”... А другого дня вранці наречений — з полону!... Кажуть: на могилу ходив, — дивився...

— Де ж її могила?

— А там, над кручею, де сміття звозять!

ЗЕМЛЯЧКА ХІВРЯ

А то якось, у неділю, пішов я на „товкучку”... Чудесне місце — „товкучка”. Куди тій гоголівській ярмарці!... Там було безладдя: крик, шум... баби, пряники... „Що, Боже, ти мій, Господи! чого нема на тій ярмарці! — казав колись Рудий Панько з Диканьки, — колеса, шкло, дьоготь, тютюн, ремінь, цибуля, крамарі всякі... так, що хоть би в кишені було рублів із тридцять, то і тоді б не закупив усієї ярмарки”.

Казав, бо не знав старий соціалізму — дурний був: „темний та недрюкований!” Ось тепер — інша річ!... Вийдеш на „товкучку” — тишина, порядок... ні шуму, ні крику — як на похоронах, тільки дивишся — підійшов до червонопопикого „товаріша спекулянта” обірваний дядько і шепче йому під вухо:

— „Може маєте штани на продаж?”

А то тітка босонога — тихо, лагідно:

— „Чи немає, бува, черевиків, або капців яких?”

Спокійно, гарно... Не кричать, не гвалтують, як колись за старого режиму на ярмарці. Культурний народ став — „образований!”

Ну, я, звісно, теж „образований” тільки у мене штани порвалися і пішов я на „товкучку” штанів пошукати. Походив, поштовхався, чи то пак — „потолкався”, бачу: якась баба старі штани продає. Я — до неї і по-тутешньому:

— Што хатіш, баба?

А вона до мене по-нашому:

— Як дасте сто рублів, то забирайте!

— О, то ви моя землячка! Звідкіля? — питаюся.

— З Чернігівщини, — каже, — село Дурні. Може чули?

— А як же, — кажу, — і чув, і знаю. Сам кілька разів у Дурнях був!

Отак, слово за словом — розговорилися... Купив я у неї штани, ще якусь подерту сорочку дала на придачу — звісно: свої люди!... Вийшли ми з тої „товкучки” і пішли за містечко, там — за ліском її хата була. По дорозі я забіг до „Монопольки”, купив пів літри „оковитої”, пів кіло тюльки, а у неї кислий огірок, цибуля знайшлася — випили могорич: старі штани „покропили”.

Познайомилися. Довідався я що вона називається Хівря, чоловіка немає — помер: „Сама, — казала, — тачкою в голодну весну на цвинтар відвезла, пригорнула землею, як змогла, а дочку — за руку і — сюди, на Московщину... З того часу вдома не була”.

— Чого ж, — питаюся, — назад, в своє село не вертаєтесь?

— Та нема як, — каже, — людей соромлюсь!

А чого соромиться, довго не хотіла признаватися. Як питаю, то все:

— Колись, — каже, — іншим разом розкажу...

Дочки вдома не було, десь у місті вчилася, чи вже працювала — не знаю добре, тільки знаю — не було дочки, Хівря сама жила в хаті.

Я став приятелем: як неділя, то — до Хіврі!... залицяюся... Вже всі пси на тій вулиці мене знали — не гавкали, як побачить, бувало, мене який сірко — піджав хвіст і... хода! Звісно ж, пси чують „доброго чоловіка“, як побачать — тікають геть.

Гарна молодиця була: ще не стара — моїх років, а на язик клепана — бритва!...

Довго не признавалася, чого в своє село не вертається, а потім призналась:

— Соромно, — каже, — я ж першою активісткою була. Думала: „Ми з чоловіком бідні, советська власть — за бідних. Нам добре буде...“ Пішла в активістки — перша пішла, ще в 1922-му році вибирали делегаток — мене вибрали. На Великдень була „бумажка“, щоб делегатки йшли на конференцію, — мене та ще таких як я — селяни не пустили. А то на Тройцю — на третій день потребували, писали: „Дуже важлива справа для трудящих всього світу...“ Чоловік мені, як прочитав, бо я була неграмотна, то я кажу: „Піду!... щоб не казали — піду!“ Наповратилась, делегаток з церкви забрала і повела їх в район на конференцію. Зразу, як то завжди — те та се, а як дійшло до найважливішого, то об'яснили, що товариш Ленін був „больной“, і вже видужав, і газети читає...

— Ого, — кажу, — Хівре, то ти з заслугами! (Ми вже з нею на „ти“ були).

— А яюке, — каже, — це ще не все, слухай далі...

І розкажує: ...Була у нас ще одна делегатка, теж не грамотна, а треба було женський сход провести у деревні Жапче. То вона, Палажка, так звали її, прийшла до мене і ми разом з дурнівської сільрадою сіли на воза і поїхали... Приїхали у Жапче, провели сход — сход нічого пройшов. Женщини довольні остались. Мужчини тільки недовольні були... То я їм роз'яснила все то й — добре...

Приїхали ми назад у свої Дурні — вже за північ, село спить, дивимось, а у Палажченій хаті світло світиться. Палажка,

як побачила — стала і боїться йти... „Це, — каже, — мій чоловік не спить — мене чекає, він мені дасть...” Постояла, покрутилась, але... нема що — треба йти.

Зайшла вона до хати, а її чоловік питає:

— Де це ти шлялася?

Вона каже:

— Де? На сході була!

А він каже:

— Ось я тобі покажу сход!

Як узявся до неї... — геть на ній сорочку подер! Тільки жива вирвалася... Вирвалася і — до вчительки... Прибігла і каже:

— Ідіть рятуйте, бо вб'є!

Учителька пішла з своїм чоловіком і там уже заспокоїли. Але не зразу заспокоїли, ще, як прийшов учитель з учителькою, то Полажка з своїм чоловіком почала сваритися дуже, — казала йому:

— Ти служив Микольці шість літ за чоботи та за мундир, а я буду служити Леніну за землю, що дав селянам!

Мудра була Полажка, але то я її навчила...

— Та ти, — кажу, — Хівре, політкомісаром була, людей баламутила!

— Чекай, — каже, — не спіши поперед батька в пекло, бо я ще всього не розказала!

...А то була я в районі і чула про ясла... такі ясла, що дітей годувати. Отож почувала я і почала просити, щоб у нашому селі зробили ті ясла. Жінки, як довідались та — до мене з кулаками:

— Що це ти видумуєш? Ми ж будемо нещасні, — комуна хочеш заводити?! Трястя... та перетрястя... Ми тобі покажемо, як дітей до комуни стягати, а тоді й нас годуватимуть з котла!

Отако сварилися, сварилися... А я собі й байдуже — роблю своє... Приїхала до нас в село ота сама Охмадета... представниці така була з „Охорони матері й дитини”, вона теж почала казати жінкам, що це добре діло... Соголасилися!... Було крику, але — не дуже...

На другий раз приїхала докторша з „охмадету” і „женоддел” — троє їх приїхало. Зібрали загальні збори — вже інакше повернули селяни, вже сказали: „Не треба ясел. Роздумались!” Начали скандалити. Були такі жінки, що наривалися бити тих, які з округи приїхали. Предсідатель та міліція оборонили делегатів і вони поїхали.

Як делегати поїхали... виходить з школи наша комсомолка, а жінки — до неї:

— Що ти, — кричать, — комуну хочиш устроить!

Та за патлі її... почали штовхать, смикать... Побачила вчителька і вибігла боронить комсомолку, а жінки ту покинули та до цієї взялися:

— А тобі, що — тоже комуни треба?!...

Я побачила: учительку б'ють та й собі вибігла зі школи... Так вони — за мною:

— Давай і ту сюди!

А я заходила в „положення” і боялась...

— Ну і що ж, — кажу, — через це ти до села вертатись соромишся?

— Ні, — каже, — ще не через це, а оті „звіздини” мені життя зіпсували!...

— Що ж то за „звіздини”, — кажу, — розкажи.

І Хівря розказала: ...Був церковний сход. Так у нас „самообложеніє” назначали по три пуди на церкву. А ми не дали. На „легістрацію” дам, а на церкву — ні! То ще, як я „почала носити”, то вони казали:

— Як ви такі, то ми тобі не будемо — ні дитини христити, ні ховати!

То я їм вже тоді сказала, що я до них не піду...

Жінки говорили тоді в селі про мене:

— Вона вмре. Хіба вона буде жить? Або вмре, або її хтось уб'є. А те дитя — нещасне! Наші діти не будуть його до гурту приймати...

Отакє говорили, а я не боялася — вірила в те, що бідним буде добре, а те, що люди кажуть — пусте!...

Чоловік хотів до попа нести. Як ще не вродилось, то казав:

— Я баби не покличу, а як покличу, то христить буду у попа!

А я казала:

— Баби не треба кликати. Давай мені коні та вези в больницу! Як прийшлося, то завезли мене в больницу і я там народила дочку. Прийшла з больниці... Ну в дома, як я прийшла з больниці, почала сперечатися з чоловіком: він хоче христить, а я — ні!

Спорила, спорила і таке на своє повернула!... Пішла в „женотдел” і питаю:

— Що робити?

Вона каже:

— Напишіть „заявленіє”, то ми охрестимо без попа!

Написала мені вчителька „заявленіє”, я занесла і жду...

Так, неділі через дві — приїхали... Приїхала завідувача „Охматета“, товарищ Псякін — председатель сільради, представник „Наросвіти“ з округи, комсомольці з „красним знаменем“ — та й охристили!...

Надворі, під школою, христили... Багато людей — настоячий сход був: поставили стола, винесли надвір „красне знамя“... Коло стіни стіл стояв, як зараз бачу — не забула! Дитина перше у мене була, потім узяв Псякін і сказав промову: „От у вас, — звернувся він до людей, — хрищений батько приходить до вас наїстися та напитися, та ще подарки взять, а ми хочимо виростить, щоб вона була у нас юною піонеркою!...“

І так одне другому передавали на руки і поздоровляли. Потім приподнесли комсомольський значок... Надавали подарунків: мило, матерія, одяльце, конвертик — дитя обертати... „Без цього, — казали, — воно не може рости!“ Одна баба не змовчала та й спитала:

— А якеже ми росли без ваших значків та конвертів?

— Ви, — казав Псякін, — за старого режиму вирости, нещасні були, а це ж тепер наша — щаслива дитина!

Отаке казав Псякін по-псячому, а я дурна слухала та й думала: „Правду каже“... Раділа тоді, що так шанують мою дитину, а старі баби стояли під плотом та плакали, бо шкода їм було вельми, так казали:

— То треба, щоб вона поступила в це нещастя та й дитину перевела?!...

Як „звіздили“, то співали раньше — „тернаціонал“... Ще, як воно народилось, то я казала, щоб записали Лена. А як „звіздили“, то назвали Ленініна, від — „Ленін“. Казали, що це буде гарне ім'я...

— А, що й досі твоя дочка отак називається? — питаю.

— Де ти бачив, — каже, — я б тепер і цуциня так не називала б. Ще в тридцятому році ми повели її до попа, вже дівчур була — вісім років, і піп перехристив її на Олесю.

Отака була Хівря... а молодиця — ще дебела була... Пізніше я казав їй:

— Ідьмо, Хівре, додому — там свій край, люди...

— Ні, каже, — соромно мені тепер своїм людям в очі дивитись, не поїду!

І не поїхала... Як жива ще, хай їй легенько гикнеться... Пізніше я чув ще подібну історію про Івгу з села Кожухівки, але то вже при іншій нагоді розповім.

КАТЕРИНА СВИНОГОНОВА

Стоїмо на ремонті. Я працюю в майстерні: роботи — хоч завались! Нема часу вгору глянути... Дзвонить телефон. Підходжу, — слухаю:

— МТС!... Мастерская!...

— Так, — кажу, — майстерная слухас.

— Кто у телефона?

— Механік Марко Чубатий!

— Я Катерина Свиногонова... у меня форсунка спортілась...

Прішліте мастера сейчас-же!...

Поклав я трубку і кажу старшому:

— У якоїсь Катерини форсунка зіпсувалась. Вимагає майстра — негайно ж!

— Ну ёйо к чорту!... Надоела мне ёйо форсунка... Поезжай ти. Это суддя. Под суд попадьош — помілуєт!

Пішов я на мешкання, одягнувся в чистий комбінізон, підчорнив вуса... Вийшов, сів на свого „зіса“, — поїхав...

Під'їжджаю до будинку суду, зайшов з двору, стукаю... Виходить баба років п'ятдесят: розпатлана, у волоссі пір'я — вся в чорта! Вийшла і питається:

— Что тебе нужно?

— Я механік, приїхав з МТС!

— Захаді! Как тебя зовут?

— Марко Свиридович Чубатий!

— Ты не русский, — хахол?

— Українець!

— Чего же ти сюда — с Украины присхал?

— Цікавлєся, як тут люди живуть!

— Врьош ти... Ну, нічого! Водку п'єшь?

— Як добра, — п'ю!

— Водка потом, сначала — дело!

Повела вона мене на кухню і показує — піч нафтою опалюється. Нафта брудна — форсунка забивається. Розкрутив, почистив... Десять хвилин роботи!

Кінчив, помив руки... Кличе в кімнату. Сама вже прибралася: нова сукня, волосся причесане — покращала...

Заходжу, глянув на стіл, а там — чого тільки немає?!... Вино, горілка, шинка, ковбаса... Посеред столу, на електричній пічці, яєшня смажиться. У мене — слини повен рот!...

— Садісь! — каже.

Я сів і вона сіла... Сіла і частує. П'ю!... Дивлюсь: вона п'є більше за мене! Я — чаркою, а вона кухлем — налле,

перехилить — нема!... „Е-е... — думаю, — хай тобі біс — з такою бабою... Це добрий суддя!”

Підпила, очі посоловіли, — давай мені про революційні заслуги розказувать:

— За советскую власть я боролась. Да!... В двадцатом году — п'ять офіцерів і трі денщика... — за одін день... і — нічого! Даже голова не болела. Да!... А ти, что думал?! Мне і теперь — наплевать... Я — герой... Да!

Що вона зробила тим офіцерам, чи офіцери їй — нічого не второпав... Питаюся:

— А ви, товарищ Свиногонова, на фронті були?

— Була, — каже, — з Денікином воювала!

Та як схопитись з місця, ніби її хтось ззаді шпигнув! Стала посеред хати — роздягається...

— Вот я тебе покажу... Покажу нагайку Денікина. Да!... Рубці остались...

— Не треба, — кажу, — не треба... Я і так — на слово вірю! Я вірю вам...

— Нет, вот ти посмотри!

Скидає сукню... Ледве я від неї вирвався!

Отакий суддя!... А судила здорово — менше „десятки” не давала.

ТОВАРИЩ КОНОКРАДОВ

Зима почалася зарання: в грудні — сніги, морози... Наша майстерня — „решетом крита, а вітром підбита”... Як уночі хуртовина — на ранок: все під снігом... Риємось в снігу, як пес на смітнику: той ключа, той гайки шукає... Як мороз — вода замерзає. Не випустиш воду з радіатора — на ранок „треба нового!”...

Я хотів уже кидати цю роботу; — чи ж тільки світла, що — вікно?!... Заходить директор і каже:

— Шофер товарища Конокрадова заболел. Не хотіте-лі ви, Марк Свірідич, к нему на місяць-два?

Конокрадов — секретар районного партійного комітету — „вождь” і „світило” — на всі Гніліє Требухі.

— Піду! — Кажу.

Пішов, прийняв машину — працюю...

„Світило” — старший мене, йому вже далеко за п'ятдесят... Жінка ще молода — баба з Рязані. Одягалася: кожух, чоботи і... капелюх! Називалася вона — Фьокла Терентевна. Сла-

вилась тим, що „дубасила” свого чоловіка — трибухівського диктатора — пантофлем по лиці.

Конокрадов завжди сівав у передку — з шофером. Перший день, як ми з ним їхали — розговорилися, він спитав мене:

— Так ти с України, с яких мест?

— З Полтавщини... Лівобережжя!

— А, — знаю, бивал!... В двадцатом году по боротьбе с бандітизмом. Я в канвое служіл, однажди пленних везлі — на ходу с поезда удрали... Чуть под суд не попал!... Упрямий народ!... Говорят-же: „Упрям, как осьол, а осьол — как хахол”... Ха-ха-ха!...

Заржав, як кінь. А я думаю: — „Чи не мене це ти віз до Архенгельська?”... Але розпитувать боюсь — догадається, тоді — „амба!”...

Як тверезий — ніби нормальний, як вип’є — кричить:

— Врагі народа!... Уб’ю!...

І лізе битись — до всіх, кого зустрине: жінка-не-жінка, діти-не-діти... — до всіх битися!...

Одного разу, — кажуть, — літом поїхав сам, без шофера. Поїхав у село „Опльовухі”. Напився, виїхав з села — додому вертається... Побачив пастухів — колгоспні свині пасли над річкою „В’юнка”. Побачив і — до них:

— Хто ви? — Банда!... Заговор!...

А пастухи не злякалися: повалили на землю, мішок йому на голову, штани спустили і — „березової каші”!... Сипали — скільки хотіли. Спочатку кричав, а потім — ледве дихав! Свинопаси затягли його в болото, натокмачили, а самі — за свині та й — хода!...

Знайшов Конокрадова в болоті, ледве живого, — голова колгоспу, товарищ Подхалімов. Він витягнув „вождя” з болота, обмив, висушив, завіз у Требухі і — „в полной сохранности” здав під розписку Фьокле Терентевне.

Конокрад виявився вдячним чоловіком. Він „представив” Подхалімова, як кандидата на Всесоюзну сіль.-госп. виставку в Москві і той одержав нагороду: десять тисяч карбованців, та ще й „звання героя соціалістического труда!”...

Ця „історія” була всім відома, про неї й горобці на плотах цвірінькали.

Після пригоди в Опльовухах, Конокрадов сам з міста не виїжджав ніколи — завжди з шофером.

Як тільки я прийняв машину, Фьокла Терентевна мене просила:

— Ти уж, Марк Свівідіч, прісмотри за нім, пожалуста. Я в долгу перед табою не останусь.

— Добре, — кажу, — але що ж робить, коли Іван Степанович буде в біжку лізти?

— Ти уж его лучше свяжі, свяжі да — в машину!... По бігла в хату — виносить: міцний мотуз — втрое сплетений.

— На, вот, носі прі себе. Как-только он п'ян — в'яжі сво. Ету верьовку он не порв'ют — я знаю.

ДУНЯША

Поїздив я з Конокрадовим тиждень, другий — бачу: еге-ге!... Він не тільки „водку” — жінок любить!

Були ми в Бедолахах — село, кілометрів двадцять від міста. Як-то звичайно буває: збори, якась конференція, а вкінці — вечеря. Засіли вечеряти вони в „парторга” в хаті — їдять, п'ють...

Я глянув на годинника — вже минула дванадцята. Чую: інтернаціонал заспівали — ледь-ледь язиками ворочають... „Це вже швидко, — думаю, — шабаш”...

Парторгова наймичка винесла мені в кухню — чарку горілки і кислий огірок. З'їв, подякував, а вона питає:

— Кваску вип'єш?

— Ні, — кажу, — спасибі...

Виходить Конокрадов і:

— По-поехали!

Вийшли з хати, сідаємо в машину... Година ночі. Мороз — аж тріщить. Снігу — по коліна!...

— По-по-едем на Тюх-тюх-теєвку!

А та Тюхтеєвка кілометрів п'ять вліво від головної дороги. Ледве ми туди допхалися по снігу. Я під'їхав до сільради й став.

— Не сюда — к Дуняше!... К Дуняше, тебе говорять!...

— Де ж вона — та Дуняша?

— А ти, что — не знаєш? Вот, дурак, Дуняші не знаєт? За мельницею — где поп жіл!

Приїжджаємо. Хата під бляхою, дощані ворота, в дворі — псярня: штук п'ять вовкодавів загавкало!...

— Сігнал!

Наказав Конокрадов. Я натиснув — реве машина на все село!... Бачу: спалахнуло світло у вікнах. Ще через кілька хвилин ворота заскрипіли — відчинилися. Заїжджаю. Вий-

шли з машини — придивляюся: стоїть дід — борода по пояс. Стоїть і посміхається:

— А, Іван Степаніч, милості просім!

Заспівав дідуган. Заходимо до хати, а там — баба: квочкою заквокотала:

— Что так долго, свет Степаніч, — не болен-лі?

Тут і Дуняша в сарафані — дівка років тридцятип'яти: висока плечиста, а груди... — боксер! Стоїть коло столу і посміхається. Конокрадов коло неї — горобець...

Цей „горобець” ввійшов, гикнув і сів на ослоні. Дуняша підійшла до нього і — басом:

— Где ето ти уж налізался, Іван Степаніч?

— В Бедолахах перекусил малость. Снімі с меня шубу!

Зтягнула вона кожух, шапку і сіла поруч з ним. На столі, тим часом, „виросла” четверть з горілкою, „перог” і „тараня”.

Дід, мабуть, батько — поналивав чарки. Всім чарки, а Конокрадові — шклянку. Поналивав і — тремтячим козлетоном:

— Вип'єм за нашего гостя дорогого — свет Іван Степаніча! Випили, сухою таранею закусили... Знову чарки повні — знову випили...

Конокрадов, до того вже п'яний, налилався так, що почав свій характер показувать:

— Врагі народа!... Уб'ю!...

Та — кулаком по столі, як — гаркне!... Все розлетілося... Вихопив з кишені пістоля — „ба-бах!” у стелю. Диму повна хата. Старих — як корова язиком злизала: в одну мить — на печі!...

Я підскачив ззаді — за руки, скрутив! Видер пістоля, дістав з кишені „подарунок” Фьокли Терентєвни і — в'яжу йому руки...

Я в'язав, а Дуняша часу не гаяла: стала перед ним і — по писку його... раз, другий... Я тримаю — щоб їй зручніше, а вона його — молотить!... Рука у неї, як у поліського злодія: розмалювала „вождя” — страшно глянути!

Зв'язав я йому і руки, і ноги. Питаюся Дуняші:

— А тепер куди його?

— Везі домой!

— Як, додому? Ніч, снігом дороги замело — загрузнемо!

— А мне что за дело? Везі!

Гримнула Дуняша і показала кулака — довбня! „Е-ге, думаю, — треба втікати”...

Взяв я Конокрадова на плечі, виніс з хати, вкинув у ма-

шину — мішок-мішком! Ідемо... Він лежить ззаді і варнягає: „...періб'ю.... перевешаю... Мать... перемать...” Гне в три поверхи, аж сумно слухати.

Виїхали за село — дороги не видно. Снігу понамітало — гори! Заліз я в кучугуру снігу — машина реве, колеса крутяться, а виїхать — не можу!...

Я ще за-дня скати ланцюгами попереplitав — але, що ж то на такий сніг — нічого!... А мороз... Сніг на морозі — сипкий, як пісок. Колеса не мають за що ухопитися.

Ніч... В полі... Навколо — ні душі!... — тільки вітер снігову куряву несе. Що робити?

Стягнув я з Конокрадова кожуха: чорний дублений — добрячий кожух був!... Підстелю під колеса, виїду з кучугури снігу, трохи проїду... Зупиняю машину, вертаюся за кожухом... Знову підстелю... І так — аж доки на головну дорогу виїхав.

„Вождь” без кожуха — скрутився, як пес під тином, — вже й матюкатися перестав. Мороз — ще, ніби, дужчий, як був — дух забиває!

Подивився я на Конокрадова, а він весь — інесем припав... Полапав за пісок — теплий, значить — дихає...

— Терпи, — кажу, — Іван Степановичу, бо що ж ти? — до отамана добрався, а козаком не був!

Отак собі — кепкую з нього... Не плакати-же мені над ним?!... Приїхав до міста — вже розвиднялося. Під'їхав до будинку, за-ту-тукав!... Фьокла Терентевна прокинулася, відчинила двері.

Я на плечах вніс Конокрадова до хати — ледве живого... Фьокла, як глянула на свого „благочестивого” — руками сплеснула:

— Кто его сво так?!

— Дуняша! — Кажу.

— Дунька? Он опять там бил?! Ах ти...

І молебень почалася... Я — за шапку й... з хати!...

На другий день — „вождь” хворий... А через місяць — дуба дав!...

СЕКРЕТ

На третій день після гостини у Дуняші, викликає мене Фьокла до себе і заявляє:

— Ти перестарался, Марк Свірідич, уж больно руці мужу покруті!

— З вашого ж дозволу, Фьокла Терентєвна, — легше не міг — Іван Степанович з глузду з'їхав... стіляв!

— Так і бить. Іді в МТС — да смотрі: нікому не рассказивай. Слишь — секрет!

— Добре, — кажу, — я буду мовчати...

Пішов...

Приходжу до директора в кабінет і говорю йому:

— Ваше доручення, товариш директор, я виконав — шофєруванню кінець!

— Уже, так скоро болєзнь кончілась?

— Ні, — кажу, — тільки почалася!

— Как, кто заболел?

— Та то, — кажу, — довга історія, — тільки товарищ Конокрадов з ліжка не встає!

— Не встають?! А, где ви билі, куда езділі?

— Були в Бедолахах, а звідтиля — до Тюхтєєвки...

— А-а-а!!! Дуняша!... Что же она — опять его біла?

— Та, — кажу, — трохи...

— „Трохи” — говоріш? — Она „трохи” — не умеєт... Уж еслі бьот — бьот, как полагаєтся!

І почав розповідати, як минулого року сам начальник „Політвідділу” тиждень у ліжку відлежав — „А парінь он, — сам відішь, — богатир!...”

— А, що — і він там буває?

— Бивал, тепєрь опасєтся — не заєжджаєт... Я іногда заглядываю, но... меня не бьот — любіт!... Я — не женат... Женатих она прінімаєт, но не любіт, — бьот!

— То там, — кажу, — весело, люди бувають!

— Бивають, бивають — Марк Свірідіч...

І розказує, як він застав, навіть, старшого агронома — солідного Ніколая Ігнатіча, — завжди надутий, як гиндик...

— А человек он учьоний, но Дуняша — молодец... она і учьоних...

— Що ж він там робив?

— Кто, агроном?... „Производственние плани” — говоріт Ха!... Ха!... Ха!... „Сверхурочные часы” — говоріт!...

Від директора пішов я до майстерні... Приходжу, а старший механік смієтся:

— Что-уж, угостіла Дуняша вас — с Конокрадом?... То-то, по-делаю!...

— А відкіля, — кажу, — ви знаєте? Це ж секрет!

Вся „майстерня”:

— Ха!... Ха!... Ха!... Нашол секрет... об егом уже кури во дворах кудкудахаюти!!!

СТРАТЕЛАТ ХАЛЕПА

Пішов я до „Лігоспу“... Приходжу, зайшов до контори — бачу: сидить за столом хлопчина — сидить і пише... Таке воно миршаве, засмоктане, аж — совісно глянуть. Питаюся його:

— Чи можна тут, у вас, дерева на паливо дістати?

— Іді к товаришу Халепе: разрешіт — випішу!

— А, де ж вона, та халепа?

— Не она, а он — заведуючий. Кабінет — направо!

Заходжу... Сидить дід — борода „лопатою“, — сидить і газету читає. Кажу йому:

— Драстуйте!

А він глянув на мене, посміхнувся — та по-нашому:

— Дай, Боже, здоров'я!

І зараз питається:

— Звідкіля ж це ви, земляче?

— З Полтавщини, Кременчуцького повіту!

— А я, — каже, — колись був з Києва.

І так — познайомились...

Стрателат Андрієвич Халепа розповів мені, що вже побував — аж за Уралом!... Втікав... Зо два місяці мандрував лісами... Попадався... Був на Калимі... Вдруге тікав... живився клоквою... А тепер — ось уже пів року, завідує „Лігоспом“. По фаху — лісничий.

Я йому, дещо й про себе розповів... Розповів, а потім питаюся:

— Скільки ж вам років?

— Та вже скоро четвертий десяток стукне!

А тоді догадався, чого я питаюся — каже:

— Борода — це так, про людське око!...

...Ми з ним швидко порозумілися: він мені — дрівець для печі, а я йому — відро гасу на лямпу!... Любив, бачте, по ночах сидіти. Сидить, бувало, цілу ніч — щось пише, читає... Мав книжок чимало — розумний чоловік був!...

...Я помітив, що отой хлопчина — з першої кімнати: дуже мною цікавиться. Як тільки я прийду до Халепа, і він — обов'язково зайде з якоюсь справою. Зайде, щось скаже, покрутиться і вийде.

Одного разу я питаюся Стрателата Андрієвича:

— Що це воно за хлопчина до вас заходить?
— А це секретар, Фескалов Юхим Юхимович!
— Щось він мені, — кажу, — на Юду Юдовича скидається!
— Та їх сам чорт не розбере, — каже Халепа, — всі вони однакові!

Надходило Різдво...

Сидимо, якось увечорі — вже по роботі, у кабінеті Стрателата Андрієвича і домовляємось разом святкувати.

— До мене, — кажу, — має жінка приїхати — куті, звару наварить, а — головне: вареників! Москалі цієї страви не їдять — не знають цього звіря, а нам — християнам, страх — вареників хочеться!... Та ще — з сиром, сметаною, маслом.

— Не говоріть про такі речі, Марко Свиридовичу, — гріх! Каже Стрателат Андрієвич, а я навмисно — розписую, як-то вареники у маслі пливають...

Отак собі — жартуємо... Та — раптом, ніби, мене біс під ребро шпигнув — відчинити двері. Я схопився з місця і — швидко відчинив... Щось стукнуло, грюкнуло, і — двері навстіж не відчиняються. Дивимось з Халепою — лежить Фескалов на підлозі і долонею лоба тре!...

— А, що це ви, товариш секретар, тут робите так пізно? Питається Халепа, а той дивиться вовчим очима — і мовчить.

Взяв я його за очкур, підняв над головою, як котеня і — шпурнув з усієї сили на стежку, де снігу нема — щоб на тверде. Він — аж квакнув!

— Уб'ю, — кажу, — як будеш підслухувати!...

СВЯТ-ВЕЧІР

До мене й справді жінка приїхала — куті, звару наварила... Були і вареники... Знайшлися: спотикач, вишнівка... Стрателат Андрієвич — горілки, сушених грибів на борщ... Як на той час і умови — Різдво розкішне!

Позатулили ми вікна ковдрами, двері — на ключ... і сіли вечеряти.

Ще звечора мороз трохи пересівся і почав падати сніг — рясний, пухнастий...

Як-то звичайно на Свят-вечір, настроій був ліричний... Жінка моя сльозу пустила, згадала дітей, що лишилися вдома... Халепа — теж згадав, що мав колись і дітей і жінку — трохи поплакав...

Але — „благословенна” чарка лікує засмучених: по одній,

другій, а там і — по третій... Настрій піднявся. З'явилися жарти, спогади, співали колядки...

Стрателат Андрієвич нап'яв на себе жіночу хустку, затулив бороду і вдає з себе бабу-знахарку... Взяв шматок клоччя, заткнув на ослоні діру і промовляє:

„Не діри катуляю, а пiski моїм ворогам, аби їх напасти не зловили мене через увесь цей рік...”

Він жартує, а мені це нагадало Юду Юдовича. Я підійшов до вікна, ковдру трохи відхилив і заглядаю в щілку. Вікно замерзло, — коло самої рами, де продуває вітер — шкло чисте. Бачу: сніг уже не йде — тихо... Поверхня снігу не порушена, але від воріт до мого вікна — видно слід. Підійшов до другого вікна — заглядаю: стоїть темна постать — під самісіньким вікном.

...Прохогом — на двір, а воно — хода!... Я — за ним... Догнав!... Так і є — Юда Юдович! Тягну його до хати — не хоче, борікається... Але, що ж воно проти мене — курча! Взяв ззади за коміра — та й приволік...

Втаскав я його до хати, а Халепа не розгубився — жартує:

— Це, — каже, — ви, Марко Свиридовичу, ходили гостей кликати, та оце вам — злії вітри та чорні бурі прислали... вовка на вечерю!

А потім серйозно — до нього:

— Чого ви підслухуєте, Юхим Юхимовичу?

Стрателат Андрієвич питає, а той — стоїть коло порога: ні в сих, ні в тих... Стоїть і злодійськими очима водить, а потім почав ними мигать — сльоза появилася...

Так у мене руки засвербіли... Хотілося — дуже хотілося з ним „побавитися”, але... ми вже бачили — хто він такий... З ним „побавитись” — треба втікати, бути в бігах... А у мене саме дружина гостює — давно не бачились... та й — зима, негода...

— Иди, — кажу, — хлопче, але вже третій раз не попадайся!...

РОЗМОВА З ЖИВОДЬОРОВИМ

Після Різдва моя дружина поїхала додому, а я знову — „солom'яний вдівець”... З Халепою ми вже — друзі. Ходимо: він — до мене, я — до нього.

Минула зима. Весною — я в полі, як день — так ніч!... Трактори, плуги, сівалки — вже снилися... Стрателат Андріє-

вич — в лісі, він теж має свої клопоти, то з насінням, то з саженицями. Тепер ми бачились рідко.

Одного разу — це вже в травні місяці, я цілий тиждень вдома не був. Приїжджаю, а сусід каже:

— Чули? Халепа арештований!

Я так і сів — з дива та переляку:

— Де?... Коли?... Защо?...

Але сусід — теж наш земляк, українець, — нічого не знає, чув тільки, що вдень, саме в обід, приїхали, забрали і — все!...

Зібрався я йти до „Лісгоспу”, думаю: „розпитаюся, як і що?”... Тільки вийшов з хати — проти мене дядя Настя, — біс з пекла!...

— К начальнику НКВД, комната номер 8. Сейчас-же!

„А, ти сатано...” — думаю. Але що ж, нічого не вдієш — іду...

Приходжу... Кажуть почекати. Чекаю... З годину сидів в коридорі А воно — не сидиться!... Бився б з кимось, чи тікав би... Почуття таке, як сто котів разом душу шкребуть!

Виходить „мільтон”:

— Чубатий!

— Я!

— К начальнику!

Заходжу... Сидить за столом сам товарищ Живодьоров — начальник. Сидить і дметься, як сич — щось пише, не помічає мене... Стою. Хвилин десять стояв. Раптом — він підіймає голову і:

— А, Чубатий? Садіться!... Курите?

І зовсім так, як колись Катюгин, — простягає цигарки „Казбек”.

— Ні, кажу, — спасибі. Не курю!

Він теж — не закурив. Відклав цигарки на бік і набурбосився:

— Ви, громадянин Чубатий, білі знакоми з Халепою?

— Був! — Кажу.

— Бивали в его квартире?

— Бував!

— О чем ви с ним разговаривали?

— Він мені — про ліс, зайці, а я йому — про трактори, комбайни!

Живодьоров ще дужче надув гемби — та:

— А ви знаєте, что при обыске у него нашли библию?!

— ?!

— Как, вам не понятно? Это свидетельствует о его идеологии!

— Я, — кажу, — механік і не знаю, що таке — ідеологія!
— Не знаєте? А, як Різдво Христово святкують
— ви знаєте?! Ха!... Ха!... Ха!...

— Це я знаю — не турок, — кажу, — та й роки мої не
молоді...

Живодьоров примружив очі — як кіт до горобця, ніби,
крадеться до мене:

— Як же ви думаєте: советському спеціалісту полагается
петь колядки?!

— А, чому ж не „полагается“?

Дивуюся, — вдаю, що вперше чую — „не полагается“.
Придуркуюсь... А Живодьоров зсунув брови, вперся ліктями
у стіл і повчає:

— Ви, громадянин Чубатий, своїм прикладом учите тракто-
ристов колядки петь, а не — становіться в ряди стахановців!...
Виконуйте і перевиконуйте державні норми...

Я промовчав, а він знову:

— Ми о вас кое-что знаєм, ви не случайно с Халепой по-
знакомілись!

— Ми, — кажу, — земляки!

А він — ніби, його голкою шпигнуло, як скочить на ноги
та — на весь голос:

— Землякі!... Вон отсюда! — показав рукою на двері.
— Ми ще с вами зустрітись. Я вам дам — землякі!!!

Чого це його так шпигнуло — і досі не знаю, тільки —
шпигнуло здорово...

Пішов та й думаю собі: „Мабуть ти, москалю, брешеш,
бо ми вже з тобою не зустрінемось...“

ЗВІЛЬНЯЮСЯ ВІД ПРАЦІ

Від Живодьорова іду до Бутиліна — директора МТС.
Приходжу і кажу йому:

— Я у вас напрацювався досить, руський народ пізнав,
а тепер — розрахунок!

— Почему?

— Додому іду, на Полтавщину!

— Нельзя!... Комбайни ремонтувати, готуватися к убор-
ке — нечево по домам розезжать!

— Та у мене родинні справи — жінка захворіла...

Бутиліну — кістка в горло: витягся, очі витарачив і кри-
чить, як навіжений:

— На першому місці інтереси соціалістического государства, на другому — лічніє: спачала комбайни, потым — жена! Разь-ве ти не знаєш постановленіє партіі і правітельства?!

— Та я, — кажу, — знаю, тільки мені додому треба!

— Вот план... Где он?...

Риється у своїх паперах на столі, як курка в попелі, а пальці трысаються — ознака, що ще не пив. „Ага, — думаю, — ось, чого це у тебе такий настрій кепський...”

Я до нього — іншим боком...

— Ех, — кажу, — товаріц Бутилін, Іван Тимохвієвичу, все буде гаразд: і ремонт, і уборка... Ідем, десь вип'ємо!...

— Как, по какому поводу?

— У мене, — кажу, — в цей день прабабця вмерла, царство їй небесне, — пам'янемо душу!

Бутилін повеселішав і заржав, по-кінськи:

— Ха!... Ха!... Ха!... В душу я — не верю, но памянуть — могу!

Вже був вечір, робота давно скінчилася — всі розійшлись. Вийшли ми з директорського кабінету, сіли в машину — поїхали... Приїжджаємо до ресторану, взяли окрему кабінку, я замовив все, чого треба — вечеряємо...

Бутилін набутилився і починає:

— Харош ти человек, Марк Свірідіч, только хітрий, как все хахли!

— Та ні, — кажу, — Іван Тимохвієвичу, це вам так здається!...

Кажу, а сам — підсуваю ще одну шклянку... „Пий, — думаю, — дурніший будеш”. Бутилін випив і — знову:

— Как-то Живодьоров встретіл меня і говоріт: „Ти сматрі за тем хахлом, он те вокруг пальца обкрутіт...”

— А ви що — Живодьорову?

— Нічево, говорю, не обкрутіт... Жівйом ми с ним — как надо!

Отако, — випили, закусили... Про звільнення не згадую — мовчу. Він — теж не згадує... „Почекаю, — думаю, — до завтра, як — ні, то мені не первина... Шкода тільки грошей та документів...”

На другий день — я в майстерні... Саме сів покурити, курю... Біжить розсылний і гукає:

— Чубатий, — до директора!

Приходжу, а він:

— Что с тобой делать?... Ти, я знаю, уйдьош — по тебе

віжу... Ладно, отпущу... Смотри-же: нікому — ні слова!... А то, сам знаєш, разбежаться!

— Добре, — кажу, — товарищ директор, зразу ж на станцію, ні з ким і прощатися не буду!

Покликав він секретарку, тут же документа на машинці вистукали: „...механік... работал хорошо... дело знает...” — доброго документа написали. Прийшов бухгалтер, гроші виплатив — все, як слід.

Попрощався я з Бутиліном, сказав йому, що він є „парень-гвоздь!” По плечі поплескав і пішов...

Можна було вже їхати та... кортить з кумою попрощатися. „Піду, — думаю, — ніч переночую, а ранком — в дорогу...”

Доки я те — та се... повечоріло: сонце вже геть спустилося за обрій. Іду...

У ЛІСІ

Увійшов я до лісу... Ліс великий, густий — кілометрів п'ять шириною, а в довжину, десь — аж до Брянська сягає, чи ще далі...

За лісом — хуторець: кілька хат всього. Іду до того хутора. Там, признатися, — молодичка, вдова одна — я її кумою називаю... Хто ж з нас не грішний?!...

Отож, іду... проти мене — Юда Юдович! Прогулюється... Насвистує — „ширака страна...” і прутиком кульбабу збиває. Як я його побачив — аж затанцював з радості!... „Оце, — думаю, — ми з тобою, хлопче, поговоримо...”

Він догадався — в чім річ та... смикнув, було, тікати. Я догнав, схопив за комір... він і язика вивалив з переляку...

— Чого це ви, — кажу, — Юхим Юхимовичу, від старих знайомих „чосу” даєте?

Мовчить, тільки очима лупає.

— О, брешеш, — кажу, — тепер ти у мене заговориш!

Він бачить — біда, хотів крикнути, вже й рота роззявив, а я його по писку — бах!

— Крикнеш — уб'ю!!!

Затягнув його в гушавину — саме, де болото, драговина... Над річкою, чи озером — уже не пам'ятаю... Знаю тільки, що близько вода була.

Навколо — ялиці, сосна... Неба — не видно, тільки трохки між гіллям просвічується. Оглянувся навколо... „Отут, — думаю, — ніхто не побачить”. До Фескалова, строго — так:

— Роздягайся!

Не хоче: скавулить, труситься — пес псом!... Взвся до нього: раз, два... Стягнув все — лишив, як мати родила!

— Хочеш жити на світі — признавайся: ти запік Халепу до НКВД?! І кулака йому — під ніс. Він — кліп, кліп... очима та:

— Я... я... не хотел. Меня заставілі... Мой отец — кулак... потама заставілі...

— Хто тебе „заставіл“?!

— Живодьоров заставілі... Он визвал і сказав, що — к медведям... на векі... Ілі...

Тут Фескалов, як галушкою вдавився — трясеться і мовчить, ніби, його трясця напала.

— Та вже, — кажу, — почав, то признавайся, бо тут тобі жаба цицьки дасть!

— Велел слідить за Халепой і... і... вамі.

Почав ще більше трястись та плакати, ніби, сам злякався своїх слів — страшні!... Шкода мені його зробилось. — „Можє й справді примусили... налякали — куркуль...“ Отак подумав та й — кажу:

— Хай тебе, хлопче, лиха година б'є — не я!...

Скрутив одержу, — кинув:

— Одягайся!

Він швиденько одягнувся взувся, і... краватку зав'язати не забув.

— Сідай! — кажу.

Намірився та й — назад... Засоромився, чи злякався:

— Сідай, сідай! — кажу, — я тебе не з'їм.

Він сів — якось боком, обережно, як на гарячу піч сідають.

Сів — та й скоса позирає на мене — мовчить.

Я дістав з кишені цигарки — сам закурив, йому дав. Куримо... Хвилини десять мовчки курили. Бачу: він трохи заспокоївся.

— Ну, тепер, — кажу, — розкажуй все по порядку, як воно було?

Він почав:

— Заставілі, — говорю... Ходіл — раз в неделю... ввечером — в одинадцатом часу... Первую неделю — понедельник... вторую — вторник... Каждую... — следующий день... Так все сексоди... — каждый свой день.

— Що-ж ти їм розказував?

— Нічево... вот, что слышал... Многое не понимал... язык ваш... мне трудно — я с деревни... над Волгой...

Отак ми з ним сиділи в кущах і говорили... Вже геть стем-

ніло. Крізь гушавину ялиць мерехтіли зорі, світився ріжок місяця. Було тихо... та — раптом: над самою головою пугач, як-запугукає!... аж мороз попід шкіру пішов.

— Ходім, — кажу, — вже ніч!

Фескалов став на ноги, зігнувся і... ловить мої руки:

— Що я тобі попадаю? — руки лижеш!... Іди геть!!!

Насварився, а він — на коліна і скиглить:

— Прошу, Марк Свірідич, — нікому... ні слова. Слиштіє?... Марк Сві...

— Чого боїшся? Узнають люди — „поважатимуть”... Гнілие Требухі тремтітимуть перед тобою!

— Не буду больше... Не поїду к Живодьорову. Утром — вон остюда! В Сібір, не то — к узбекам... К — чорту... Не здесь!

Глянув на нього — такий він противний:

— Іди, — кажу, — сатано з очей!

А він:

— Я поїду... Сейчас поїду... Ви — тоже... Вас арестують...

— Чорта з два! — кажу.

Сказав і побіг, щоб не бачити цього — гидкого слизняка, Фескалова!

І так я до куми не дійшов!... Не попрощався з нею. Шкода! Молодиця була — кров з молоком...

Зайшов на мешкання, взяв свою торбу (валіз у мене не водилося) та й — на залізницю... О другій годині, вночі, сів у потяг — на ранок... Харків! Тут поснідав, пересів, а на другий ранок — вдома.

ВДОМА

...як звичайно: перший день — гість, а другий — господар. Я прокинувся — ще сонце не сходило. Вийшов з хати, скрізь обійшов, оглянув: там хата тече, там тин обломався...

Господарство: одна корова і вівця... Городу — п'ятнадцять сотих... Колись було пів гектара — обрізали... „согласно постановлення партії і правітельства...” Мовляв: навіщо вам городи?... і без них — „жїть стало весело!” Ще-б пак?!... Кишки марш грають, а зуби „гопака” вистукують, як мороз припече!... Весело!!!

Походив я по селі, подивився — скрізь однаково: тини падали, дахи попрогнвали, стіни перехнябилися — не село, а смітник! Де була церква — „зсипний пункт”, зерно туди

звозили; де були сади — тирло, а на гробках — колгоспні свині риються...

Та й люди, правду сказати, — здичавіли!... Колись і старе, і мале — зустрінеться, бувало, — „Добрий день” каже, а тепер — один на другого... вовком дивиться!

Згадав я Стрателата Андрієвича, то він — все, було, каже: „Чоловік чоловікові — вовк есть!” Тільки казав він це по-латинському, а тоді перекладав на людську, таки — нашу мову...

Колгосп ще противніший зробився, як колись був — не можу дивитися в той бік! Як іду, то геть і голову відвертаю, щоб не бачити.

Кажу своїм дітям:

— Учїться, старайтеся, бо лишитесь в колгоспі — пропали! Це — гірша неволя, як за панщини була.

Та вони, правду сказати — старалися: і син, і дочка в десятилітці вчилися. Хотіли вчитися далі: син — на інженера, а дочка на докторшу...

Жінка моя, сказати-б, мудра була — робила так, щоб діти вчилися — не байдикували!... Як ще жива вона де? — Хай їй легенько гикнеться! А мертва — царство їй небесне! Намучилася, бідна, що того і за три дні не розказав-би... Я — в бігах, а вона сама дітям раду давала. Отака доля наших жінок!...

Побув я два тижні вдома — вже травень кінчається... Кажу жінці:

— Треба десь шукати комбайна, жнива „на носі”!

А вона — на це:

— Як ти хочеш комбайна, то — в стеги, на Херсонщину!

Мій хлопець саме географію вчив. Я взяв мапу, подивився — бачу: містечко Соколи над Бугом, від Одеси недалечко.

Поїду! В стегах я ще ніколи не був, тільки чув про них. Батько мій, було, каже:

„...Хіба оці наші ґрунти — Україна? Ото Україна, де степ широкий — простори! Як ми ще парубками на заробіткн йшли, то там — на Херсонщині, було, вийдеш з села на горбок — скільки оком кинеш: стеги... стеги... — аж до Чорного моря! Ото — Україна!!! А у нас — що? То ліс, то горбок, а то — трошки поля...”

Отаке казав мій батько і я запам’ятав! „А тепер, — думаю, — однаково куди їхать — поїду в стеги...”

Пішов пішки на станцію, взяв квитка і — до Соколів!...

СОКОЛИ

Приїхав ранком — година сьома була. Ще все зачинено, тільки перекупики на базар поспішають. Хотів, було, піти за ними, коли — бачу: садок — „Зайду, — думаю, — відпочину”.

Зайшов. Маленький, але — гарний садочок!... Стежки заметені — чисто. Квітники, кльомби повні квітів — цвітуть. Бузок понад стежками... Посередині водограй — вода чиста і холодна, — як кришталь! Обовтусів немає: ні — „білого”, ні — „чорного”.

— Слава тобі, Господи, — кажу, — а то-б зіпсували такий чудесний куточок!

Лавки. Сів коло води: відпочив, поснідав — чим мав, та — аж, ніби, дужчий зробився.

Дивлюся на годинник — дев'ята. Вже можна і місто оглядати... Пішов. Пограпив на головну вулицю — „Міська Рада”, крамниці, кіно... Перейшов майдан — базар. Знову — базар!... Щоб-то було з моїми мандрями, якби по містах не було базарів?!

Походив, поторгувався — мені нічого не треба було, але — так, для годиться, щоб веселіше було!

Вийшов з базару — бачу: їде дядько з порожньою тарою. Зразу ж видно — в МТС по горюче! Колгоспник, бо коні з колгоспу: худі, позгиналися, голови поспускали — я їх за сто кілометрів пізнав би. Віз — фургон. Це херсонський звичай, такими фургонами їздять тільки тут — в степу. У нас, на Полтавщині, таких немає.

Скочив на ходу в фургон і питаюся дядька:

— В МТС по горюче?

— Так, — каже, — в МТС!

— Далеко?

— Ось, тут — за містом!

— Під'їду з вами?

— Під'їжджайте, тільки дайте закурить!

Дав я йому закурить, сам закурив... Починається балачка: куди?... звідки?... як живеться? Отак поговорили... Питаюся його:

— А, хто у вас директором?

— Та, — каже, — тутешній дядько... вислужився, звісно, — комуніст... хитрий — „Пальця в рот не клади”!

Приїхали, показав він мені, де контора — пішов я... Заходжу до директора — сидить за столом, зразу видно — не Бутилін... Ще не старий — моїх років, може трохи старший.

Ніс не червоний, пальці не трусяться — ще не спився...

Зайшов я і рекомендуюся:

— Марко Свиридович Чубатий — механік! Приїхав зда- лека. Хочу тут, в степу, — на комбайна сісти!

— Документи маєте?

— Маю!

Показав довідку, розказав — де був, що робив... За пів години — прийнятий!

— Підете, — каже, — на ремонт, а потім — побачимо...

— Гаразд!

Довго не гаявся — знайшов мешкання, влаштувався, а на третій день — до праці...

Приступив я до праці — бачу: дивна річ в цій МТС — жадного москаля... і на розплід немає!... Був, кажуть, один — виїхав... Лишилися самі свої — на призволяще!

Немає „політвідділу” — теж дивина!...

Говорять всі по-українському і пишуть по-нашому. Інколи, правда, як не один, то другий — „чтокне”, або „какне”... але це так собі — по херсонському звичаю... Без цього-ж не можна!

Тут, кажуть, є молдавські села. Там, то вже сам дідько не розбере, що вони белькочуть — цигани!

Походив я по околицях, подивився... Цікаво! Степи... Багато пшениці, виноградників... Вино дешеве!... Дешево, але не міцне, та все-ж: вип'єш пару шклянко — у голові шумить!

Мій мешканевий господар, чоловік — за шостий десяток, частував вином і припрошував:

— Пийте, Марко Свиридовичу, доброму чоловікові чортзна- чого не шкода!

— Чого це ви так кажете?

Питаюся, а — він:

— Хіба-ж це вино?! Колись, як ще самі хозяйнували — було вино! Виноград — золото! Доглядали його добре. Ото- ді було вино!... Шклянку вип'єш — готовий! Тепер все на „пшик” перейшло...

— Так, — кажу, — на „пшик”, тільки від цього „пшику” голова макітриться!

ПИЛИП ІВАНОВИЧ

Ото-ж походив я по околицях, попробував вина і почав знайомитися з людьми...

Познайомився зі старшим агрономом — високий, худий, в окулярах. Ходить, як верхи їздить... Чоловік він, кажуть, добрий: любить пожартувати, не без того — щоб і чарку випить... Всі його величають Пилипом Івановичем.

Почув він, що я — Марко... давай сміятися:

— Ха!... Ха!... Ха!... Що ви, — каже, — з пекла вирвались?

Дивлюся я на нього і думаю: „П'яний, чи дурману об'ївся — що це йому пекло мерещиться?...”

Він бачить: не розумію в чім річ — питається:

— Ви чули приказку: „Товчеться, як Марко в пеклі!”?

— Я, — кажу, — не в пеклі — в раю товчуся!

Він знову — сміятися... і щось сказав, та я не второпав що саме?...

Одного разу поїхали ми в село. Я за шофера сів, а він — за пана. Поїздили по полях, були в тракторних бригадах, а тоді — в село... Зайшов він до контори колгоспу, поговорив з головою, бухгалтером... Вийшов, сів у машину і каже:

— Поїдемо на обід до Василя Семеновича — вчитель, мій старий приятель!

Поїхали... Приїжджаємо, це було недалеко — кілометра три... Вчитель зустрів нас добре: частував горілкою, вином... Було що з'їсти — Василь Семенович приготувався, зарання знав.

Випили, закусили... Пилип Іванович почав оповідати, як то він в двадцятих роках студентом був:

— Зима, хуртовина... носа показати страшно!... а я — в черевиках, шинеля, кашкет на мені... Іду пішки до села — кілометрів вісімнадцять. Іду і несучу... пляшку бензини — „обмінний фонд”, хочу замінити хліба. Добився до села, а дядьки в хату не пускають... Один вийшов проти мене і кричить: „Геть з села, ти — комісар!”

— Ну, і що-ж — вигнали?

Питаюся, а він:

— Вигнать, не вигнали, а — навчили... Я побачив: комісари в містах герої, а на селі — своя влада!

Василь Семенович махнув рукою і сердито крізь зуби процідив:

— Так, була своя... У селах „Пашківські республіки”, а в містах — комісари!

Подивився я на їх обох та й думаю: „Свої люди... Про такі речі говорять...” Аби не обідав з ними — не пізнав-би... Мудро говорили наші прадіди:

— Чоловіка пізнати — пуд солі з'їсти... або — за добру чарку сісти!

Після того я ще кілька разів їздив з Пилипом Івановичем. Бачу: справді добрий чоловік — любить колгоспну систему так самісінько, як я!

— До землі, — каже, — господаря треба. Чужими руками — тільки жар загортати!

Отакий був Пилип Іванович...

А то якось розказав про комуна... Було це, — каже, — року 1923-го, тут — недалеко від Одеси, у Гросулівському районі, коло станції Мигаїво — комуна!... та ще й не яка-будь, а „Перша канадійська агро-комуна!“ Комедія з тою комуною... Знайшлися ж дурні — не тут, а десь у Канаді — і там таке зілля є, колишні переселенці з Галичини. Як скінчилась революція, вони рішили, що тут манна з неба падає і давай Леніна просити, щоб пустив їх сюди комунізм будувати. Той пустив, дозволив майно перевезти, у наших степах два поміщицькі маєтки віддав — якраз знайшлися два при купі.

„Господарюйте, — каже, — будуйте комунізм!“ І почали вони будувати той комунізм людям на сміх, а собі на болячку... Реманент добрий, машин скільки хоч, а земля — золото... Степ рівний, як долоня. Щоб на все те добро господаря — озолотився б! А вони поробили рік, другий та й — по комуні... Бо, що ж... по дзвонику встають, по дзвонику спати лягають... їсти — що дадуть, одягнутися — в що скажуть... Грошей їм не платили, при комунізм гроші — „грязь“, а з золота вбиральні Леніна будувати намірявся!... Піде, бувало, комунар до міста, сяде під „півнушкою“ і гризе сухий хліб. Зайшов би щось з'їсти, випити, — грошей немає!... Терпіли, терпіли канадійські комунари — не витерпіли...

Почали, як звичайно, жінки. Добре ж сказано: „де чорт не впорається — жінку пошли!“ Так воно і тут сталося... Один з комунарів, здається, сам голова, Соломко, їздив в Москву на якусь нараду, заощадив „командіровочні“ і купив своїй жінці синю хустку. А всі комунарки носили тільки червоні хустки, ще б пак — комунарки ж!... у них все червоне було... Соломиха вив'язалась синьою хусткою, сіла посеред двору і запишалася — „кіт на глині!“... Комунарки, як побачили її та кожна до свого чоловіка:

— А ти такий та сякий, ти про мене не дбаєш! Он-но, Соломко своїй жінці синю хустку купив, а мені тільки червона та червона, що я сюди — бугаїв лякати приїхала?!

Та в пику його, в пику... А воно хоч і комунар, а гонор

свій має... Довго не думаючи, комунарку за коси і почалося... Заколотилося так, що ціла дивізія міліції приїхала комунарів до комуністичного порядку наверх. Та так наверх, що кільком карки повикручували, а Соломку з Соломихою посадили в буцегарню.

Мудріші з комунарів змикитили в чім річ та почали про-ситися:

— Пустить нас до Канади, ми ще там мастки маємо — при-веземо й те сюди, бо вже немає чим штанів латати!

— Ідьте, — кажуть, — та не баріться там!

А вони поїхали та й не вернулися, може ще й досі в Канаді сидять та „Агро-комуна“ добрим словом згадують. Як ті не повернулися, то „вождь“ гримнув кулаком по столі і роз-порядився про тих, що тут лишилися:

— Послать їх, „буржуазнос отродіє“ на північ, хай там з ведмедами безклясове суспільство будують!

І послали їх, рабів Божих, туди, де „Макар телята пасе...“

Отаке розказував мені Пилип Іванович, він те все добре знає, бо як говорив: „не раз до комуни навідувався, молодий був, — до комунарок залицявся!...“

— А, що ж тепер у тій комуні? — питаюся.

— Та, що, — каже Пилип Іванович, — колгоспні свині моркву риють!

СТАРШИЙ МЕХАНІК

Обідали ми у залізничній їдальні: отака собі — пролетар-ська. За півтора карбованці можна було пообідати — борщ, каша — рідко щось м'ясне було. А один раз — подія! Чутки розійшлися, що в їдальні на обід будуть вареники. Вся МТС і пів залізниці про це тільки й мову мовили.

З цієї нагоди я взяв пару пива, дві порції вареників і запросив до свого столу Костя Гордієвича — старшого механіка. Як-не-як начальство!

З вигляду він був подібний на харківське ракло: подерта кожанка, кашкет набікрень і — вже сивіюча чуприна. Про нього казали: „старий партизан“. Думаю — „Колега“... Хотів ближче познайомитись.

Ото-ж ми сіли за стіл і я почав здалека:

— А, як тут у вас, на Херсонщині, в часи громадянської війни, — кажу, — теж були партизани, банди всякі?

А він — відразу:

— Банди, а як же? Були! Ось, я був червоним партизаном. І зразу ж — спогади:

— Стояли ми, — каже, — у селі Терпилівка. Я вже „красним командиром” був. Там попівна, — во баба! — Пішов з нею вечір, другий — не дається! Що я вже не робив — і так, і сяк — ні!... „Та, що я з тобою, — думаю, — панькатись буду?” За селом лісок був. Вивів її — так, ніби, погулять... Оглянувся — нема нікого. Я — мавзера в руки і — до неї: „Слухать мою команду!” Покрутилась, похникала — та й...

Ха!... Ха!... Ха!... — Харашо було в партизанах!

Пересміявся і питається мене:

— Ну, а ти-ж, як? Також був партизаном?

— Ні, — кажу, — я тоді на теслю вчився і тачанки робив!

— Е-е, — каже, — пустим ділом займався — тачанки!... Я — погуляв! У мене тоді штук десять золотих годинників було та — перстнів, браслетів... А ти — тачанки!

Механік був — не кепський. Можна було працювати з ним. П'яниця! Але — це звичай такий: механіки всі чарку люблять — „без горючого машини не працюють”...

Як вип'є — любив анекдоти розказувати: „...грузин каже: „В колхозе, что — в колхозе? І жить будеш, і работать будеш, но — будеш худой, худой!...”

Трактористи сміються і заохочують його:

— Кость Гордієвич, а ну — про „вусатого”! Як він на небі просився на нічліг. А ну — давай!

— Ідїть...! Ви хочете, щоб і мені „десятку” дали, як Вовченкові?!

— А, що то за — Вовченко?

— Був такий агроном участковий. Розказав про „вусатого” і — на десять років у „далекі” — поїхав!

Шрам на потилиці:

— Що то, — питаюся, — з війни?

— Колективізація! Я — член партії. Послали. Одна баба сапою — як дала!... Місяць у лікарні відлежав.

— А бабі що?

— Нічого! Кухаркою в тракторній бригаді — борщ варить! Поїдемо колись — почастиє!...

Жінку мав з москалів. Я її не бачив — оповідали трактористи: Оце прийде до МТС і питається: „А где мой старшой?” Так його всі і прозвали — „Старшой”!

Він був, як кажуть, „сміття-чоловік”, а я з такими вмію ладить — не раз терся коло них!... Ми швидко з ним поро-

зумілися і жили — „душа в душу“... Як куди, було, іде — завжди брав мене з собою.

ДО ОДЕСИ

Одного разу приходжу на роботу ранком, а Старшой каже:

— Збирайся в дорогу — до Одеси поїдемо!

— Що ж збиратися?... Я — готовий!

— Збирайся на кілька днів, це — далека дорога!

— Як далека, скільки ж до Одеси їхати?

— Один день!

А шофер стоїть збоку, посміхається і каже:

— Такого ще не було, щоб за один день до Одеси доїхати.

Ти ж сам, Кость Гордієвичу, як до Еми доберешся, то тебе — „Челябинцем“ на буксирі не витягнеш!

— Скільки ж до Одеси кілометрів?

Питаюся, а — шофер:

— Сто двадцять з гаком, але — дорога!...

Та й не доказав, яка ж саме дорога? Вийшов директор і почав, щось казати Старшому, давати якісь папірці, доручення... А я тим часом збігав на мешкання, передягнувся в чисту одежу, взяв плащ на руку — біжу...

Прибїг, а машина вже готова — чекала мене. Сів — їдемо...

Їхали степом... Сонце вже геть-геть піднялося, починає припікати... Небо чисте — шкляний дах над головою: ні клаптика хмари... Навколо, скільки оком кинеш — пшениці!... та такі гарні, колосисті... Вітер, як повіє, а нива — хвилі на морі!... аж в очах мерехтить. Ніколи ще такої краси не бачив!

Степ — долоня!... рівний і чистий: ні лісів, ні горбів... Десь-не-десь балочка, струмок протікає... На горбку кілька хат — село! А в селі, як більмо на оці — колгосп!... Довгі кошари для овець, загороди для худоби, конюшні... та, обов'язково, вітряна водокачка — висока залізна вежа з крилами.

З тою водокачкою, то так є: як вітер дме — води скільки хочеш! Нема вітру — в жолобі сухо!... Чекай доки вітер повіє... тоді і сам нап'єшся, і худобу напоєш... А сонце — пече!

Дорога ґрунтова. Ями — в коліно глибиною: машина тільки — гиц та гиц!... Я сидів у кузові — трохи зуби не повилітали! Сидів?! Який там дідько всидить?... Кидало мною,

то в один, то — в другий бік... Мішок з половою!... Я во-
лів би пішки йти, як так їхати.

Трапиться місток — машина стає, шофер злазить, іде...
оглядає, обмацує з усіх боків. Пасажири, скільки б їх не було,
теж злазять. Злізуть, постають колом і радяться — що, мо-
вляв, безпечніше: їхати на міст, чи в брід через воду?

Якщо рада вирішує: в брід! Всі гуртом ідуть до річки
і дивляться — яка вона: мілка, чи глибока? Та ще — які
камінці: тупі, чи гострі?... Коли все це розвідали — сідали
в машину і їхали далі...

Тільки звернуло сонце з обіду — година друга пополудні:
перед нами — місточок!... Під містком — струмок протікає, як
кажуть: „Старій жабі по коліна!” Поставали ми над водою
— радимось... Вирішили: в брід через воду!...

Шофер сів у кабінку, переїхав, виїхав на горбок — дивимось,
а в передньому лівому „скаті” — цвях!... як шворінь стирчить.
Шофер шапкою — об землю!...

— А бодай, — каже, — тебе чорти забрали з таким пере-
їздом!

Але що ж: лайся-не-лайся, а ската треба замінить... Ледве
ми доплентались до німецької колонії...

ЕМА

Німецьку колонію в Україні я бачив перший раз. Вели-
чезні будівлі під червоною черепицею, сади, виноградники...
Видко: жили колись люди, як у Бога за пазухою — біди не
знали!

Хати ще так-сяк — тримаються, а хліви, стодоли — кро-
квами світять... Блищать на сонці — „голі ребра”...

Виноградники — одні чисті, а другі в бур’яні:

— Чого це так?

Питаюся Старшого, а він:

— Ти, що... з неба звалився, чи з печі впав?... Не ба-
чиш?! На городах — приватні, а то — колгоспні!

А шофер — з кабіни:

— Соціалістичні, того — в бур’яні!

— Ти там — не політикуй, бо в рів заїдеш!

Кричить на нього Старшой, а до мене — тихіше:

— Колись тут, хіба так жили?!

Ідемо селом: сільрада... кооперація... школа... Скрізь на-
писи двома мовами: російською та німецькою.

— А, де-ж українська?

Старшой, ніби, не дочув — перепитує:

— Українська, кажеш?

А шофер знову — з кабіни:

— Українську в умі держать, а російською на стінах пишуть!

Старшой — на весь голос:

— Стой!... Бач — дополітикувався! Куди їдеш? Збивай назад... Повертай у цю вулицю!... Перший раз, чи-що?!

Шофер, сміючись:

— Я думав: до Еми не поїдемо. Я ж чув, як ти жінці казав: „Ййбо, — не заїду!“

— Поганяй, поганяй... філософ!

Трохи проїхали та й зупинилися. Старшой зіскочив, відчинив ворота і показує, де машину ставити, — господарює, як вдома.

Вибігає з хати хлопчина років восьми:

— Дядя, драстуйте!

— Здоров, Фріц! Муті вдома?

— На винограднику!

— Ну, скоро: одна нога тут — друга там... Біжи!

Хлопець побіг, а ми тим часом — позлазили з машини, скати оглядаємо, обмацуємо їх... Закурили — куримо... Бачу їде німка — пухка, біла... як з пшеничного тіста печена Старшой побіг на зустріч:

— Де ти ходиш, Ема? Ми тебе чекаємо!

— Я тебе довше чекала! Де був, чого так довго?

— Роботи багато... зайнятий!

Оправдується Кость Гордієвич і біжить за Емою, як пес.. Якби мав хвоста — крутив би ним...

Вони пішли до хати, а ми з шофером ще коло машини зісталися. Хвилин через двадцять — гукають нас. Заходимо, а на столі — чого тільки немає?.. Вино, сало, ковбаса, хліб білий...

„Ого, живуть добре...” Так подумав і тихенько питаюся шофера:

— Тут всі так живуть, чи тільки Ема?

А той кивнув на Старшого і шепче мені:

— Це він горюче краде і на продукти міняє!

Сіли обідати... Обідали так, як той циган, що у дядька гречку молотив — заразом і повечеряли!

Коли і як лягали спати — нічого не знаю. Знаю тільки, що прокинувся вночі — блохи кусають: як шпигне-шпигне, ніби, сто голок разом — то тут, то там!

Схопився, оглядаюся — де це я?... Вечеряли ж ми в хаті, а тут... зорі світять, місяць поміж хмарами пливає, десь пес зівнув... Півень — „Ку-ку-ріку!“ Ага!... Пізнав: це я під хлівом на соломі, де звичайно пси ночують, того тут і бліх так багато.

Заспокоївся і знову ліг... Лежу, до зір придивляюся... Бачу: „віз“ вже „дишло“ повернув, „квочка“ геть-геть над землею спустилася... Це вже на світанок збирається...

Чую: хропе щось... Хропе і свище носом. Прислухаюся — пізнав: це шофер. Думаю собі: „Піду збуджу, бо ще простудиться...“ Походив, знайшов його в бур'яні: розкинувся навзнік — спить... Бур'ян м'який, земля суха — спи!... нічого тобі не буде... Вернувся на своє місце — ліг і заснув...

Другий раз прокинувся, бо змерз — холодно!... Дивлюся: сонце сходить і — роса... аж бур'яни посивіли!

Шофер уже крутиться коло машини: нові скати лаштує, чи що?...

— Доброго ранку! — кажу.

— Доброго здоров'я! Як там спиться на соломі?

— Блохи кусають, — кажу, — вночі спати не міг!

— Хто-ж тепер спить на соломі — пси хіба?!... У полинь! Блохи полиню бояться. Ось, я — цілу ніч спав!

Отак говоримо... Я встав, допомагаю йому... Працюємо годину, другу... Вже все поробили, а Старшого — нема!

— Їхати б час, — каже шофер, — до Одеси половина дороги!

Ще година пройшла... Сонце вже — як на добрий сніданок, а його — не чути!... Ні — його, ні — її...

— Що це він так прилип до тої Еми? Давайте, — кажу, — у вікна грюкати!

— Ні, не можна! Це — жінка його. Бачаться рідко... хай собі... Ми почекаємо!

— Як — жінка, а там — що?

— То „партейная жена“!... Ема — куркулька, батько висланний, а Кость Гордієвич оженився, за це з партії — геть! Мусів розводитись. Партія — дорожка жінки! Розвівся, а — любить... не може без неї жити! Баба ж вона гарна — сам бачив!...

— А та ж, яка?

— Ходить... там така, хоч горобців лякай — і уста, і брови розмальовані... біс-бісом! Дочка „помполіта“!

— Якого „помполіта“?

— Був такий — нема! Виїхав до Москви — кацап!... Змусив Костя розійтися з Емою та оженитися з дочкою. Цей

оженився — тепер „лікті гризе“! З тою — живе, а Ему — любить... Дві жінки — не жарт!

— А хлопець?

— І хлопець його! Чув? — дядьком називає... Боїться — мати з куркулів!

Нарешті — виходить Кость Гордієвич: блідий, змучений, синяки під очима — так, ніби, його чорти в пеклі три дні молотили!

Подивився я на нього та й думаю: „Оце так... дві жінки мати... А, як же турки — мають по десять жінок?!“...

В ОДЕСІ

Віїхали — в обід, якраз — дванадцята... Від німецької колонії до Одеси — дорога краща. Доїхали без особливих пригод.

Вже — геть вечоріло, коли ми заїхали на „Аркадійське шосе“ — біля моря. Там жив далекий родич Старшого, у нього ми і зупинилися. Подвір'я широке — є де розвернутись, машину поставити...

Зайшли до хати, познайомились... Господар низький грубий і зігнутий наперед, руки звисають — мавпа!... Геть — мавпа! І обличчя мавпяче: широке, очі злі, ніс — картопля... Подав мені долоню дошкою і прохрипів:

— Петро!

Жінка його струнка чорнява — жвава молодиця... Називається Марія Степанівна. Подивився я на їх обох і думаю: „Таке — незнати-що, а гарну жінку має“...

Сіли вечеряти — бачу: цікавий чоловік! Балакучий, розказує... Може бреше, але — до ладу:

„...Як був я качегаром на „Красіне“... Ми зимували... вот, де — житуха була!... Спирт — щодня! — спирт, консерви... А риба? Оце, піймав, на лід кинув... ранком — готова! Береш ножа і стружеш — варить не треба... Трошки солі — „обеденіє“...“

„...А ведмежата! Візьме передніми лапами пляшку і — п'є! П'є, як чоловік...“

— Що ж воно п'є, спирт?

— Молоко! Розведу теплою водою — п'є... А потім язиком облизється — ще просить. Виріс — вот-такенний ведмедище був! Носив колоди, бочки котив — під горбок. Ми таку бочку — в п'ятьох, а він — сам!... Сила!...

Це він так розказував, як ще не дуже п'яний був, а як —

оп'янів: хотів жінку бити. Ледве ми його вмовили... Сів на кріслі, хитається і верзе:

— Треба приучать її до нашого, робочого, обичаю... Я ж качегар, а вона — аристократка. Вот — штука! Ха... Ха!... Ха!...

Та — лайку... як загне-загне! У мене, аж волося — дибом... — „Оце, — думаю, — чоловік... Хоч садови його в клітку і людям за гроші показуй...” Як вона з ним жила?

Та вона його не бридилась, він варнягає, а вона:

— Ти б ліг, Петре, лягай — відпочинеш...

А він — ще дужче... Звір-звірем!...

Вийшли ми з шофером на подвір'я, закурили... Розказує:

— Оце недавно, Петро напився, схопив пляшку і — по голові!... так побив... До лікарні забрали. Днів десять була... Як він її не вбив?!... Не розумію!

— Я, — кажу, — чув, що за такі діла судять!

— Судять, та вона не заявить — боїться! Батько за кордоном... Ховається. Петро — слово!... її — нема!... Розумієш?!

— Та я — кажу, — розумію: звір — не чоловік!

— А ти, що — поміж босяками людей шукаєш? Його приятелі — „там” служать... такі — „Христись та тікай!”... Тепла компанія!...

НАДЗВИЧАЙНА НОВИНА

Лягли спати пізно — година дванадцята була... Я — знов на машині, у хаті — душно. Надворі — тепло, небо чисте, зоряне... На дощ не збирається. Ліг і лежу... Так мені, чогось, сумно зробилося... згадав жінку, дітей. Передчуття якісь — недобрі...

Заснув перед ранком... Прокидаюся — день. Заходжу до хати — саме снідать збираються. Спали довго, бо ж — неділя: все зачинене, Петрові на роботу не йти...

Поснідали, випили пляшку вина... Петро каже:

— Підемо на море купатися! Згода?

З радістю!... Пішли... Пішли — всі разом: п'ятеро нас — чотири чоловіки і жінка. День випав — гарний: сонце, теплий... Йшли пішки — близько. Роззулися і — босоніж по гаряченькому піску...

Море... Цей берег зветься „Аркадія”, тут — гарно!... Хвилі — одна за другою: хлюп... та хлюп... Хоч і налякало

мене море, коли блудив човном, та проте — люблю! Щось таке є, що тягне — тягне мене до моря!...

Марія Степанівна не купалася, тільки ми — чоловіки: роздяглися і полізли до води... Ми — троє отак собі, по-сільському: бовтаємось у воді, як пес в калюжі, а Петро — мах, мах... пливе — ногами йде. Хвиля набіжить, а він — раз!... і перескочив. Зразу видно — одесит!

Покупалися, вийшли з води, походили понад берегом... Подивились — діти в піску бавляться: оце зарийється по шию і сидять, як біс в попелі! Випили „сітра” — апетит появился. Петрова жінка каже:

— Ходімо додому, час обідати!

Пішли... Ідемо — бачу; багато людей. Кажу:

— Щось трапилось!

А Старшой:

— Нічого не трапилось. Там студенти живуть — гуртожиток. Завжди натовп!

Підходимо ближче — гучномовець! Чути: чоловічий голос говорить, а не розберу що саме? Питаюся одного:

— Що це ви слухаєте?

А він:

— Молотов говорить. Війна!

— Яка війна — з ким?

— З німцями. Вже Київ бомбили. Слушайте!

Дивлюся на того студента — не знаю: вірити, чи ні?! Глянув на Старшого, а він зблід, труситься — злякався. Шофер і Петро — посміхаються. Петрова жінка перехристілася і шепче:

— Боже поможи їм!

Не сказала тільки — кому: німцям, чи більшовикам?

Прислухаюся до гучномовця: „...фашиські варвари... банда... за родину... ми покажем...” „Еге, — думаю, — справа погана...” Переслухали ми, пішли далі... Шофер каже:

— Мобілізація буде. Заберуть... Не хочеться!

Кость Гордієвич — на це;

— А кому — хочеться? Нікому!

— Ти партійний, — підеш!

— А ти безпартійний — підеш!

— Поженуть — піду, а добровільно — ні!

Отак сперечалися аж додому... Прийшли, сіли за стіл — їсти не хочеться. „Не завадила б чарка” — думаю. Глянув на Старшого, а той ложкою об стіл — бах!... Схопився і — до Петра:

— Горілки!

А той, як на пружині — схопився і побіг!... Ми всі поклали ложки — чекаємо... Чекаємо десять, двадцять хвилин, пів години... годину — немає! Що сталося?...

— По дорозі десь у бійку вліз, — журиться жінка, — це ж з ним буває!

Нарешті, приходять з... порожніми руками. Приходить і каже:

— Не то горілки, — пива не дають! Пів міста оббігав — скрізь все позамикане. На вулицях метушня, переляк... На „Куликовому полі” окопи копають!...

Витягає з кишені „Чорноморську Комуни” — читаємо: „...разом з німцями йдуть проти нас і румуни”. Сусіди! Від Одеси до Румунії — „рукою подать”. Метушня не даремна!...

— А чого вони метушаться, — каже шофер, — що має бути, того не минути!

Встав, пройшовся по хаті — раз, другий... поплескав Старшого по плечі і каже:

— Не журись, Кость Гордієвичу, — прийдуть німці, ти наженеш свою „розмальовану помполітшу”, а з Емою заживеш, як паша турецький! І то — не в Соколах, а в Берліні... коло тих воріт, що зверху коні гарцюють. Бачив на малюнку? Як вони там — Брандербурські, чи що?!

— А що я там буду робити коло тих воріт?

— Як, що? Звісно, — вулиці мести, черевики чистить!

— Черевики?! Та ти знаєш, хто я такий? Я — лейтинат Червоної Армії!

— То це тобі саме по хваху!

Розсердився Старшой аж зубами скригоче, а шофер собі кепку з нього:

— Не парся, Кость Гордієвичу, не лізь в галошу... Дві жінки маєш — що тобі журитися? Не пропадеш! Тебе й сира земля не прийме!...

СПОЛОХ

Як тільки стемніло — чуємо: гу-гу-гу!... Летять літаки.

— Може це вже німецькі або румунські?

Каже Петро. Тільки він це промовив — заревіли сирени... Сполох! Я глянув у вікно — прожектори: один... другий... третій... Гарно! Геть, як нічні веселки бавляться в небі. Ми всі посхоплювались — на двір... Вибігли, позадирали голови і дивимось: довгі пасма світла мацають небо. Вітер.

Небо захмарене, хмари купами — шматки клоччя пливають над головою...

Літак блисне на світлі та в хмару — кувирк!... і нема. Знову прожектор „риється” в хмарах — шукає, а той знову — блись! як лисиця хвостом — нема!...

Раптом: ба-бах!... аж земля застогнала, а Старшой — як вересне не своїм голосом:

— Бомбу кинув!

І впав на землю. Шофер торкає його ногою і, як завжди, спокійно каже до нього:

— Вставай, Кость Гардієвич, бамба десь у Нерубайлівці впала — далеко!

Старшой встав і труситься — зуб на зуб не попаде. Коли це знову: ба-бах!... Тут уже й ми попадали, бо десь близько розірвалась. Ми припали до землі — лежимо, а Марія Степанівна сперлася до стіни і стоїть посміхаючись... Я побачив і собі встав. За мною повставали — шофер, Петро... тільки Старшой лежить — не ворухнеться.

Прислухаюся: гудуть не так, як „наші”, а з перервами — гу... гу... гу... Раптом — як застрічать зенітки, кулемети... Феєрверк! Ніч темна, на чорному фоні вогняні м'ячі летять до неба — один за другим... Це зенітки — по літаках, а потім — кулемети!... як застрочать світячими кулями — вогняний дощ по хмарах... Чудова картина! Стою і люблююся... Чую, хтось гукає:

— До підвалу!

Всі побігли і я за ними. Прибіг і зразу ж до вікна, примостився на якійсь діжці, сиджу і дивлюся — крізь верхні шибби шматок неба видко. Бачу: прожекторів уже не три, а цілий десяток, бігають по хмарах — у піжмурки бавляться з літаками! А ті все — блись та блись хвостом... Лови його!

Зенітки, як пси до місяця: тяв, тяв, тяв... Кость Гардієвич стоїть і труситься — пропасниця напала, чи що?!

— Чого ти так злякався? — питає Петро, — ти ж герой, партизаном був!

Старшой мовчить, а шофер — за нього:

— У лісі з попівною герой, а німець — не жарти!

Ми всі: Ха!... Ха!... Ха!... А він не сміється, чую: молитву шепче.

— Не займайте Костя Гардієвича, — кажу, — він молиться!

— Хто, Кость молиться? Він — безбожник!

— Не твоє діло!

Огризнувся Старшой і далі молиться: „Боже, збережи.. сохрани...”

А я чую, як він молиться і нагадав — було тато кажуть: „Доки грім не загримить — мужик не перехреститься!”

Коли це: „Ву-ву-ву!...” Відбій, небезпека минула. Мені аж шкода зробилося, — так було цікаво...

Вийшли з підвалу, до хати ввійшли, вікна ковдрами затулили, засвітили світло... Я глянув на Старшого і сміх мене розібрав: такий „геройський” був, а це — наче його зі смітника витягли: брудний, зігнувся... аж постарів бідолаха за одну ніч!...

ЛОВЛЯТЬ ШПИГУНІВ

Ще до обіду все одержали, заїхали до „Облземвідділу” і там справилися. Можемо їхати додому.

— Піду, — каже Старшой, — може хоч пів пляшки знайду. Якже так — „на сухо” виїжджати?!

Пішов він, а ми чекаємо, чекаємо — нема! Як з Петром вчора. Та нам не сидиться, бо ж треба з Одеси виїжджати, — війна!... Шофер каже до мене:

— Іди, Чубатий, шукай його. Може сьогодні хоч до Еми заїдемо!

Пішов я... Ходжу, тиняюся по місту, заглядаю у всі „обжорки”, пивнушки — нема ніде!...

Розсердився я — іду та голосно ляюся сам до себе: „Волоцюга, — кажу, — шукай його, бісового сина!...” Коли це — чую:

— Дядя стойте, ваші документи!

Оглядаюся, а це хлопча — таке погане: кирпате, рябе... Склав я йому дулю:

— На! — кажу, — оце тобі документи!...

Воно аж підсочило з пересердя. Я пішов... Чую: біжить за мною і лякає міліцією, енкаведе... Йду не оглядаюся. Тільки повернув за ріг вулиці, а проти мене „мільтон” веде Старшого... Той іде, робить „кренделі” ногами і щось філософствує, а позаду хлопчаків штук двадцять біжить — босі, обірвані... пролетарят!

— Що сталося?

Питаю, а вони всі — хором:

— Шпигуна піймали!

„Оце, — думаю, — на погану березу і кози скачуть...” Мільтон — до мене:

— Ви знаєте цього громадянина?

— Та, — кажу, — це не громадянин, а Кость Гордієвич, старший механік Соколівської МТС, — партійний!

Почув мільтон слово „партійний” та й відпустив, мовляв — „На, бери його собі, нам таке сміття не треба!...”

А хлопчачки розчаровано:

— У-у-у!... Так скоро відпустили!

Дивлюся, а тут і те, кирпате, крутиться. Підбігло до мільтона і жаліється:

— Товарищ міліціонер, я камсомолец. Спрашівал документи, а он мне — дулю под нос!

Обідрані хлопчачки аж застрибали від сміху, а „блоститель порядку” набурбосився і повчає мене:

— Комсомольцям дуля по уставу не полагается. За оскорбленіє лічності — штраф три рубля!

Дав я йому „трюшницю” в зуби і кажу:

— На, візьми — на „дуцика” хватить!

А він не розсердився: подякував і пішов... Видко, свій чоловік — діло знає.

Отак ловили шпигунів!...

В ДОРОЗІ

Виїхали з Одеси — сонце з обіду звернуло. Доїжджаємо до першого села... „озброєна варта” — два хлопчачки, років по сімнадцять, — з „монтекрісто”. Зупинили машину і один з них — басом до нас:

— Хто їде?

А шофер з кабіни:

— Чорти з рогами!... Не бачиш?

Хлопчач, видко, розсердився, — наставляє на нас „карабіна” і кричить:

— Ваші документи!

Старшой зліз з кузова, підійшов до нього, показав свій партійний квиток і це зразу заспокоїло „гарячого” вартового. „Гарячим” був тільки один, бо другий — стояв собі збоку і посміхався. Зразу видко — мудріший!

Виїхали за село... А в степу — скільки оком кинеш... ні душі! Тільки вітер бавиться з колоссям — аж сумно дивитися...

— Отут, — каже шофер, — можна ціле військо парашутистів висадить — ніхто їх не побачить!

Ідемо далі... Спустилися в балку — річка, місток... Дивимось — і тут варта... Двоє — хлопець і дівчина. Дівча повновиде таке, кохтина на ній пом’ята, волосся розпатлане,

лично почервоніло... А вартовий і тут „гарячий” — кричить:

— Документи!

Кость Гордієвич нахилився з кузова і говорить до шофера в кабінку:

— Бачиш, яка варта? А ти казав — ніхто парашутистів не побачить!

Доки доїхали до німецької колонії — ніч... І тут нас зупинили — два старі німці з лихтарями. Один питається:

— Куди їдете?

А другий пізнав, та каже:

— До Еми Йогансон!

— Так, — відзивається Старшой, — вгадали!

Ема зустрів нас коло воріт — перелякана, очі запухли...

Питаюся:

— Що, німців боїтесь?

— Ні, — каже, — руських!

— Чоловік оборонить.

А вона:

— Йому самому оборони треба, тухтій!

Переночували. Ранком... сонце під обід — виїхали з двору. Годині о третій — були в МТС. Зустріли нас з „помпою”... Повибігали на двір — і директор, і старший агроном... Вся „канцелярія” збіглася:

— А, що там — Одеса? Бомбили?! Де ви були?... Як — там?

Ми з шофером мовчимо, а Кость Гордієвич... отаким собі півнем — козириться, вихваляється:

— Ми, — каже, — не ховалися! На чистому полі стояли і дивились, як наші доблісні зенітчики — вшкварять, вшкварять!... а „фашист” — кувирк та — в хмару. Боїться!

— А бомби кидав?

— Які там — бомби?!... Таке собі — дитячі іграшки... та й то — у воду!

Шофер — морг!... до мене і шепче:

— Бач, як бреше наш „доблесний герой”!

ЧУТКИ

Події розгорталися швидко. Німці йшли, як на прощу — ніхто їх не спиняв...

На роботу ми ходили, але — робота не робилася. Оце, було, прийдуть трактористи, комбайнери, — дві, три гайки відкрутують і посідають, чи постають... пішли розмови:

Один каже:

— Ти знаєш, що я чув?

— А, що?

— Німці, як приходять — згонять людей: молодих ще, до тридцяти років і... кулеметом — раз! Готово!... У яму скидали, загорнули — кришка!

А другий йому заперече:

— Ти чув дзвін та не знаєш, де він! Це так з тими, що в школі вчилися — вченими. Всіх — ні!... Німцєві також робочі руки треба!

Третій:

— Ви обидва брешете, бо німці і вчених — всіх підряд не б'ють. Пиймають і кажуть: „Молись!” — Хто знає „Вірую” і „Отче наш”, того пускають, а хто — ні... кулю в лоб — готово! Довго не говорять.

— А я чув ще інакше, — каже четвертий, — німці не стріляють, а трують людей. Дадуть щось-таке, губи помастив — „Гик!”... і — готовий!

— Найгірше дістається жінкам, — каже п'ятий, — німці з ними, що хочуть роблять і — не смій перечити... Сказав слово — „Капуть”!

Отаких розмов, як наслухаєшся за день — до дідька в пельку забіг би!...

Вже кілька разів збирався їхати додому, а Старшої — все спиняє. Каже:

— Почекай, треба ж хліб скосити. Німці сюди не придуть — їх не допустять. Де ти бачив, щоб „Червона армія”...

Далі я його не слухав, бо знав — дурницю верзе, але — думав на свій лад: „Від Німеччини сюди — далеко. Не дійдуть... а, як дійдуть, то хіба — за рік, чи й більше...” Працюю...

Допрацювався до того, що — „Інформбюро” каже: „...фронт під Проскуровом...”, а „ОБС” — одна баба сказала, каже: „...Первомайськ зайнятий” — шістдесят кілометрів від Соколів. А що „ОБС” каже — правда!

Я — на станцію... потяги не ходять!... „Оце, — думаю, — „Чумак дочумакувався...” Що ж тепер — пішки йти?!...”

А тим часом чутки лагіднішають... Іду містом, зустрічаю старого тракториста, трохи молодший моїх років, — каже:

— Сьогодні бачив чоловіка — під німцями був. Говорить: „...брехня, нічого німці людям не роблять. Комуністів — і тих не чіпають. Живуть собі люди, як люди... Колгоспи

розгонять, будуть землю давати. Я зістаюсь — не тікаю. Гірше не буде, як є!”

Зустрічаю другого — і цей:

— Нікуди не тікаю. Чого? Хіба німці гірші москалів?! Зіславаймося. Німці прийдуть — пустимо комбайни... Хіба ж так будемо косить!...

Третій:

— Чи ми німців не бачили?! У вісімнадцятому році вони ж тут були — за гетьмана. Пам’ятаєш? Люди, як люди... Тоді порядок був... Пішли німці, пішов гетьман — заколотися і досі кологуться... Москалі ж гірші, а ми їх терпимо!

Я людей слухаю, а свій розум маю: „Як би мені втекти звідси, — думаю, — до... жінки і дітей” Політика в голову — геть не лізе. Думав тільки про сім’ю: „Як вони там?...”

„ДОГНАТЬ І ПЕРЕГНАТЬ”!

Вже тиждень через містечко йдуть війська на схід... Піші, кінні, автомашинами, селянськими возами, військовими фургонами — „рве кігті доблісна” і не оглядається!

Зібрався і я відступати!... Де ж, пак?... Шкода!... Катюгини повтікають, що я — бідний Чубатий, без них робитиму?!

Насушив торбу сухарів, підбив нові підметки до чобіт — так би мовити: „П’яти намазав...” Треба тільки вибрати шлях... щоб додому ближче!...

Пішов я до Степана Степановича — вчитель, він теж зібрався в дорогу на Донбас, до батька. Взяли ми з ним мапу — розглядаємо... Мандрували, мандрували... пальцями по столі і рішили: „Найпряміша дорога — на Никополь!”

— Це від нас найближче місто, — каже вчитель, — кілометрів понад сто!... На Дніпрі. А, як Дніпро перейдемо — то вже, ніби, вдома. Там, напевно, ходять потяги!

Пішки сто кілометрів — не жарт!... та мені до того не звикати. Вчили ж мене двадцять п’ять років по-заячому бігати... Може ця наука придасться?

— Треба тільки взяти справку, — радить Степан Степанович, — щоб на дорозі якої халепи не було!

Пішли ми вдвох до Міської Ради... Приходимо, а там... видимо-не-видимо народу... і все то найбідніші представники людей іншого віровизнання. Простіше кажучи, — жидівська голота!

Питаюся одного:

— А, де ж ваші вожді, що нема їх ні одного?
— Там, — каже, — де і ваші!... Вони ще три дні тому
— на автомашинах... тільки курява за ними...
— А ви ж як?
— Пішки!
— Ну, то, — кажу, — я вам до компанії!
Але... в „хвіст” ставати не хочу. Іду просто до секретаря і заявляю:
— Я механік, Марко Свиридович Чубатий, рятую індустріяльну базу сільського господарства. Треба справка — мені та моєму підручному, Степану Степановичу Солопій!
Секретар насунив брови, приклав палець до чола, — вдає з себе розумного чоловіка і питається:
— А куди ви направляєтесь, товарищ Чубатий?
— Вглуб Советського Союзу, — кажу, — щоб догнати і перегнати всіх Катюгиних, Смітякових і Негодяєвих!
— Е-ге-ге, — каже секретар, — чого захотіли?... Це вам не вдасться, хоч би ви й на „комету” сіли! Вони всі вже давно — аж за Уралом!!!
— Ну, як так, то я — додому, на Полтавщину!
Видав він нам справки і... тихенько, щоб ніхто не чув:
— Можете й не втікати, німці не страшні!...
— Це ми, — кажу, — й самі знаємо, тільки додому треба.

ПОЛОНЕНІ

Вийшли ми з Миської Ради — йдемо через майдан... Бачу: полонених ведуть! Підійшли ближче, дивимось — німці... чоловік двадцять. Всі без шапок, довге волосся, зелені мундири на них з погонами — дивні такі!...

Солдати, офіцерів нема, — йдуть, посміхаються та щось говорять між собою.

Степан Степанович шепче мені:

— Свіжі. Взяті сьогодні — не ночували ще, мундири не пом'яті. Фронт близько...

А якийсь чолов'яга ззаді почув, про що ми говоримо та каже:

— Немає ніякого фронту. Німці йдуть, як у себе вдома — ніхто їх не спиняє. Це якість дурні... Розвідчики... Задалеко зайшли!

Привели їх до Райвиконкому і зупинили перед будинком. Німці полягали на траві, закурили...

А начальник варти — сержант, ходить коло них — гиндик

гиндиком... надуся!... На людей і не дивиться. Я підходжу до нього, питаюся:

— Чи взяли їх далеко, де фронт?

— Сто воснная тайна! Отайді, подай назад!!!

Відійшов я та й став поміж людьми. Чую — ззаді дядьки говорять:

— Тиміш, ти ж знаєш по-їхньому, — спитай, чи фронт далеко!

— Справді, дядько, спитайте!

Бачу: виходить наперед дід — в брилі, полотняних штанах, в руках гирлига — баштанник! Вийшов, оглянувся, кашлянув... і по-німецькому як загиргоче!... А німці, ніби, родича побачили: говорять з ним, сміються...

Сержантові це не сподобалось, схопив він свою „русскую трьохлінейную” та... „брязь, брязь!” затвором і кричить:

— Разайдісь, стрелять буду!

Він кричить, а люди не злякалися — стоять і посміхаються... Якийсь дядько з натовпу до нього:

— Ей, ти — „лапті”! Чого кричиш? Захочай свою „люшню” там!

Сержант бачить, що його не бояться, взяв ївинтівку на плечі — відійшов на бік, став і дивиться.

Знов загоманіли:

— Тиміш! — де він там?... Кажі, що вони... де фронт?!

— Та кажуть — недалеко, — відзивається Тиміш, — днів через два-три тут будуть!

Коли-це, якась баба — на весь голос:

— О, німці... і — без ріг, а намальовані з рогами!

— То, бабо, тільки на плакатах, щоб страшніші були!

Відізвався чоловічий голос з натовпу, а баба — знову:

— Та, хіба є страшніші за тих, що втікають?

— Мовчіть, тітко, бо ще „власць” є!

— Де зона, та „власць”? Вони ще вчора пятами накивали!

— А о-но, не бачите? З „люшньою” ходить!

— Еге, то така „власць”, як я попівна! Він сам дивиться, якби втекти. Вчора прийшов до мене... лейтенант — з „кубиками” та каже: „Тьотка, дай штани і рубаху!” А я йому на те: „Як я тобі дам, то й дверей не найдеш!... Вміли панувати — вмійте й воювати! Чого ховаєтесь, як собаки від мух?!” А сьогодні бачу — він уже за „дядька” нарядився і на село пішов!

Голос з натовпу:

— Добре зробив!

Тітка знов своєї:

— Добре, чи не добре, а — хай знають. Натерпілися ми від них, ще й тепер — за наші спина ховаються!

— Але ж ви язиката, тітко!

— А, що ж? Двадцять п'ять років мовчала, хоч тепер наговорююсь. Хай знають...

Степен Степанович шепче мені:

— Ходім звідци, Марко Свиридовичу, щоб якоїсь халепи не настояти. Нам час — в дорогу!

— Хіба ж сьогодні підемо?

— А коли ж? Взавтра пізно буде!

— Ходімо! Кажу, і ми пішли...

ЗНОВУ В ДОРОЗІ

Пішов на мешкання, взяв торбу з сухарями, плащ, валізу — всі свої пожитки. Заходжу до Степана Степановича, а — він:

— Танцюй, Марко Свиридовичу, — фіра є. До Угринівки доїдемо, а там... буде видно!

Склали ми свої скарби на віз, хлопчина з нами — фірман. Ідемо! Тільки виїхали за місто, повернули на шлях... Літаки!... ціла ескадра. Розвернулися вони над нами — а на шляху сотні підвід та автомашин... Як сипнули бомбами... застрочили з кулеметів... Пекло!

Я зіскочив з воза і — в степ... через посіви — біжу... землі під собою не чую та в сілосну яму — шубовсь! Добре, що там трохи бур'яну було — не забився, тільки злякався дуже. Думав: „на той світ лечу!...”

Лежав, лежав... довго — поки серце „відійшло” та пам'ять до голови вернулася. Слухаю: літаків не чути. Виліз з ями, виходжу на шлях, а там... „Содом і Гомора”!... Вози поперевертані, коні побиті, машини горять, люди перелякані...

Став я, подивився, почухав потилицю та й пішов вздовж шляху — шукати нашої фіри. Ішов, ішов... — немає ні коней, ні воза, ні хлопця, ні Степана Степановича — нікого і нічого! Де вони поділися? Як крізь землю провалились!... Йду далі — „А ось, — думаю, — дожену”. І підводи, і машини — минають мене, а я все — йду та йду...

Вечоріє. Звернув з шляху — пішов навпростець... „Переночую, — думаю собі, — а завтра буду шукати тої Угринівки...” Хотів почувати в степу, під копою... Відійшов далеко від шляху. Навколо — ні душі!

Сам один, як палець!... Коли чую:

— Стой!

Оглядаюся: якійсь тип на коні... Кінь скаче галопа, а він — розмахує пістолем і кричить:

— Стой!

Та... матюком — лається аж піна з рота летить. Став я — чекаю... „Що то воно з цього буде?” Під'їжджає ближче — бачу: таке миршаве, мале... в кожанці, в окулярах, без шапки. Вже не молоде, бо голова лиса. Зіскочило з коня, біжить до мене і — по московському:

— Ти, хто такой?

— Марко Свиридович Чубатий!

— Ти, что — к немцам пробираешься?

— А хіба, — кажу, — вони вже так близько?!

— А ти, что не знаєш? Кулацкая морда!

Замахнувся пістолем, хотів ударити — ціляв по голові, а я з-під низу його по руці — бах! А пістоль і вилетів з руки. Я ще раз — в пику!... Він перекинувся — я на нього: скрутив руки, зв'язав і — дав йому такого „прочухана”, що він уже ні за ким не побіжить.

Взяв я пістоля, піймав коня — сів і їду...

Тепер веселіше, а то — що ж... проти ночі, в такий час з голими руками — небезпечно!...

З ОБОЗОМ

Війхав на шлях — бачу: військовий обоз... підвід двадцять! Думаю: „не відстану від них — буду їхати разом”.

Вже — геть смеркло, коли обоз заїхав до села ночувати. Я з ними, вони мене не гонять від себе — прийняли. Найстарший з командирів — лейтенант, молодий чоловік — земляк, з Лівобережжя. Я себе теж — за „лейтенанта у відставці” видаю... Говоримо...

Ніч місячна, тепло... Полягали ми на возі — він розповідає:

— В Західній Україні — німець, як напер нас... ще й досі чад з голови не вийшов! Де ділася дивізія — не знаю!... Цілий місяць біжимо — все в прифронтовій смузі. Німець — на п'яти наступає... Не відчепимось!

Сержант почув нашу розмову і собі підійшов — жаліється:

— У містечку Садова Вишня мого коня вбили, а я — пішак... Ледве ноги виніс!

Питаюся лейтенанта:

— Якже вони воюють — ті німці, що „червона армія” біжить і не оглядається?

А він:

— Та куди нам — до німців?!... Вони всі з автоматами — іде і „кропить” поперед себе... Приступи до нього з „руською трьохлінійною”... Ти — п’ять куль, а він — сотню!

Сержант махнув рукою, плюнув і почав:

— Та, хіба тільки це?... У них — авіація, танки, організація добра! Наших літаків — не чути на фронті. Де вони ділися?... А організація?... — безладдя! Наша артилерія — по нас, як креснула! Німці і собі... З трьох батальйонів — вісімдесят чоловік живих... Не жарт!

Підходить ще — з одним „кубиком” в петлиці. Підходить і каже:

— А стріляють німці добре. Оце направить на дорогу — один „перельот”, а другий — в ціль. А „прямою” першим — в машину!... як — дасть! так і перевернулася.

— Та й ми стріляємо добре, — обізвався лейтенант, — як є чим?! А, то — у нашому дивізіоні... німці наступають, а ми: тик-мик!... Стріляти нічим — нема набоїв... „Виривай, — кажу, — хлопці, замки та кидай їх до біса!” Отака війна... А людей гине — безліч!

Вони розказують, а я собі думаю: „Якщо так воюють, то — за місяць... бути німцям... в Хитрівці!”

Переночували. Ранком сержант з двома червоноармійцями пішли до колгоспу — пригнали свиню, закололи, розпаторшили... Запалили вогонь, зварили все м’ясо в казанах — обід!

По обіді виїхали з села... П’ять кілометрів проїхали — зупинка на ніч!... Питаюся сержанта:

— Це ви так весь час їздете?

— Ні, — каже, — був час... по сорок кілометрів в один день робили!... А тепер поспішати — нікуди... За Дніпром нас з хлібом-сіллю не чекають! Переформують та й знову — на фронт!

Кочував я з ними — цілий тиждень... їздити добре: літо... тепло... їсти є що, час-від-часу горілкидесь хлопці дістають — весело! Але... до Дніпра з ними — дуже далеко... Вони собі час гають, а мені додому треба.

Попрощався я з ними, подякував за компанію та й... поїхав прямою дорогою...

У НИКОПОЛІ

На третій день, як розлучився я з обозом, — прибув до Никополя...

Місто над самісіньким Дніпром. По Дніпрі ще пароплави ходили, рибаків тягнули неводи... Саме місто старе, вулиці вузькі, а людей та підвід, як на годовій ярмарці — без кінця і краю!...

Тут є ще влада... „Мільтони” та енкаведисти, як вовки поміж вівцями вештаються, шширяють... — кого схотять, того з'їдять! З'їв, облизався і — прав!... Як кіт мишу. Хіба ж питаються кота, чи миша винна? Як вона — миша, то вже — винна!

Отак і наш брат... Як „дядько з села”, то значить — винен!... Винен, бо ж для „діктатури пролетаріята” — він як не „куркуль”, то — „зłodій”, а як не зłodій, то — „бандіт”!

А що вже „мільтони” та енкаведисти, то — це найбільші наші „опікуни”... Він і кроку не ступить, щоб не показати „владсть” над „дядьком з села”.

Отак і тут — чіпляються до кожного — дьоготь до питанів. Коли — до кожного, то до мене — в першу чергу!... Чогось мене люблять енкаведисти, як побачать — не можуть минути, хоч-би як, а зачепить!

Зачепили і тут:

— Не твій конь, ти в колхозі украв!

— Ні, — кажу, — я не крав цього коня. Цей кінь здобутий чесно!

А, як саме — здобутий, — не казав:

— Виїхав, — кажу, — ним з першого місця...

— А чому в документі не указано? Вот, сматрі: „...в глуб Советського Союза...” а нет — пешком ілі на лошаді!...

— Забули, — кажу, — записати!

Ледве я відкараскався від того клятого „мільтона”... Коли я з ним балачки балакав, то чуло багато людей. Як тільки я відійшов, — підходить до мене „дядько з села” і шепче:

— Ви цим конем далеко не заїдете. Як тут не забрали, то за Дніпром — напевно заберуть... Продайте — я куплю.

— Навіщо вам кінь — тримати ж не можна? Заберуть до колгоспу!... Ви, що — не знаєте?

— Знаємо, — кажу, — нас тут кілька чоловік... Ми скуповуємо коні та — до лісу на випас!... Там їх ніхто не знайде. Тиждень — два... прийдуть німці — колгосп, самі знаєте, — до бісу! Господарювати будемо... А коней — мало!...

І зразу питається мене:

— Ви там були ближче, як — німці землю роздають, колгоспи розгонять?

— Кажуть люди, — розгонять... роздають! Я під німцями не був, — кажу, — не знаю...

Продав коня за хліб, сало та двісті карбованців грошей. Взяв гроші, бо хоч і війна, а гроші в кишені не муляють!

Зайшли ми з тим дядьком в пивнушку — випили, закусили та й полпентався я до станції...

НА СТАНЦІ

Іду та й думаю собі: „Як у місті стільки людей, то на станції — голці нема де впасти!...”

Приходжу, а воно не так. Люди є — є їх багато, але не більше, як у мирний час було, скажімо — в році тридцять третьому, коли на Московщину з України за хлібом їздили... Тоді, справді, було тісно на залізничних станціях, а тепер... дві-три сотні — не більше!

Селян поміж ними — не бачив, трохи „рабочого класу”, трохи „ответственных работников”, а то більше — „комерческий народ”. Сидять вони — проти неба на землі... з мішками, клумаками, валізами...

Станція вже трохи „подряпана”... каміння, цегла — скрізь валяються... Деревя обчухрані, ями навколо — все це вже є, але — поїзди ходять. Правда, йдуть вони тільки в одному напрямку — через Хортицю за Дніпро, і тільки вночі — вдень спочивають... Та все ж рухаються, — люди їздять.

Прийшов я зарання — година третя по полудні. Прийшов, подивився. Не сподобалось мені... Іду до „діжурного” і кажу:

— Що це ви, товаріщ діжурний, станцію не ремонтуете?

— Ось, почекай, — каже, — прилетять німці, — вони по-ремонтують!...

І сміється, бестія, видно — не журиться. Сміявся, а тоді спохватився, що говорить зі сторонньою особою, та до мене:

— Ти, хто такий?

— Звісно, — кажу, — Марко Свиридович Чубатий.

— А чого ти тут вештаєшся?

— Направляюсь в глуб Советського Союзу!

— Ну, то й направляйся собі, — каже.

— Я „безбілетний”, прийшов квиток купить!

— Які там квитки?! Як доживеш до вечора, — ешелон на Сталіград відходить... Зайдеш до дідька в пельку і без квитка!

— Це задалеко, — кажу, — мені так „глибоко” не треба... До Полтавщини та й вистачить!

Ми з ним говоримо, коли це: ву-ву-ву!!! Сполох!

Я вискочив від „діжурного”, а літаки — над головою... Чую: баби верещать, діти плачуть... А тут — „ба-бах!”... раз... другий... третій... Темно зробилося, ніч!... Припав до землі, як теля до цицьки. Лежу і не дихаю... Хвилини десять лежав!... Слухаю: гудуть уже десь далі — не над головою. Пролетіли...

Підняв я голову, розплющив очі: — дим розходиться... світлішає. Став на ноги — дивлюся: самі кюмаки та валізи, а людей — ні жадного!

Бачу: ведуть ранених, несуть побитих... Кров з болотом змішалася. Кричать, стогнуть... Якийсь чоловік несе на руках дівчинку, років п'ятнадцять, а жінка йде ззаду та лається:

— Через тебе, гиродє,... казала — сидім вдома, не послухав, а тепер...

Дівчина кричить, юшиться кров'ю, а вони поставали і сперечаються. Підходжу до них:

— А, ну, — кажу, — дурні, чого поставали та лаєтесь?! Несіть дитину до „мед. пункту”!

Вони схаменулися та — бігом!... Сміх і горе!

Пожалів я, що коня продав, краще було б верхи добиратися...

Черга відновилась. Пішов, знайшов крайнього, сів на цеглині — сиджу. Підходить до мене чолові'яга:

— О, товарищ Чубатий, і ви тут?

Дивлюся на нього — не знаю цього чоловіка. А він:

— З того міст'чка, де ви були механіком. Вас знаю через Степана Степановича. Я — інспектор Наросвіги, Абрамович!

Познайомились. Він став коло мене і розкажує:

— З міста вийшли втр'ох: мати, жінка і я. Дружина на ногу жалілася. Один чоловік взяв підвезти. Сіла на воза, а тут — літаки!... Все розбіглося. Коли втихло — ні воза ні жінки! Шукав, шукав... і ось — їдемо тільки вдвох, з матір'ю!

Кажу йому, що я з майном розлучився, але — що ж?... Торба сухарів та старі штани — не жінка!... Втрати — не однакові.

Поспівчував йому, він пожурився... і так дочекалися дев'ятої години вечора. Подали ешелон — нормальний паса-

жирський поїзд. Ми посідали зовсім вільно — не тісно було. У мирний час, так ніколи не їздилося. Сказав про це „інспекторів Наросвіти”, а він похитав головою та каже:

— Так, так... у Советському Союзі декому тіснотно і — жилося, і — їздилося... Особливо вам, селянам!

А потім нахилися до мене і шепотом:

— Я єврей, мені треба, а чого ви тікаєте?

— Як же, — кажу, — хіба ж без Смітякова та Негодяєва можна в світі жити?

— Можна, товарищ Чубатий, можна... Тільки без — цих і без — тих, що позаді йдуть!

Подивився я на нього та й думаю: „Не дурний чоловік... Шкода, що жінку загубив”.

Тепер я співчував йому щиро...

ІДЕМО

Стояли довго, вже геть смеркло... Нарешті — рушили. Рушили без гудків, без сюрчків — тихо, обережно... крадемося, як злодій під комору.

Я глянув у вікно... Темно, як у льосі! Навколо — ні вогника!...

У вагоні теж темно... Кондуктор басом, мов дяк на кліросі!

— Хоч згинь, люде нечестивий, а сірника терти не смій!

— А закурити ж як?

— Не кури. Гріх. Кара з неба упаде!

Пасажири замимряли та й — мовчок...

Якийсь хлопчина в сусідньому купе починає капризувати:

— Мамо, — хліба!

— Нема хліба, я все сховала в мішок. Переїдемо Дніпро — тоді!

— Я хочу!...

— Замовчи, бо німець бомбу кине!

Хлопчина втих, притаївся, ніби його й не було.

— Аби хоч Дніпро переїхати, — каже інспектор, — там легше буде, більше простору!

Дядьківський голос з темряви:

— Переїде німець Дніпро — і там буде тісно!

— Дніпра, то вже не переїде — дудки!

Заперече мій сусід. Дядько знову:

— А хто ж його не пустить; ви може!

— Не я, — армія!

— Яка армія? Та що п'ятами киває?!

Жіночий голос:

— Цить, Іване, замовчи... Дай хоч додому доїхати, бо ти знов договоришся!...

Старечий голос:

— Щасливі люди, вони додому їдуть, а ми куди?

Абрамович притишено:

— Мовчіть, мамо, не починайте знов своєї...

Тихо... Всі замовкли, тільки колеса стукають та паротяг сопе, як пес засапаний. Зупинка. Хтось вийшов, хтось увійшов і — знову тиша...

Я вже куняв, коли чую — хлопчик:

— Мамо, мамо, дивіться — Дніпро!

Всі заворушилися, зашепотіли... — „вагон” не спав... З десяток голів потягнулося до вікна. Я й собі заглянув: десь далеко внизу, в темряві, поблискують хвилі — і більше нічого...

Хтось хотів відчинити вікно, а хтось заперечив — сказав:

— Не можна!

І на цьому — все... Дніпро переїхали.

— Слава Алаху, пронесло!

Сказав Абрамович.

— Так, пронесло, — тепер можна і заснуть!

Обізвався хтось з темряви. Знову тиша... Коли це:

— Мамо, — хліба!

— Ти знов своєї? Ранком будемо снідати.

— Еге, то — Дніпро, то — ранком... Я їсти хочу!

Хтось засміявся, хтось шепотом промимрив собі під ніс співчуття хлопчині...

Затихло... Я зручніше вмотився в своєму куточку і... захріп...

НЕСПОДІВАНА ЗУСТРІЧ

Прокинувся — вже розвиднилось. Поїзд стоїть — станція Пологи. Я скочив, на ноги — за шапку:

— Бувайте здорові! — кажу до інспектора, — мені пересідати.

— Як, ви до Сталінграду не їдете?!

— Ні, — кажу, — задалеко...

Він зробив великі очі — здивувався, а мати його так на мене подивилася, ніби, я їй межу переорав...

Зліз з поїзда і ввійшов до станції, а там... вавилонське стов-

потворіння!... тисячі людей — і військові, і цивільні... жінки, чоловіки — всякі! Не тільки повнісінька станція, а й далеко навколо... Пів міста завалено проїжджаючим народом.

Поїзди йдуть коли хочуть: всі пляни — до біса! В першу чергу їдуть військові та ешелони евакованих, а „прочая публіка” — роби, що хоч!...

Я, правда, — пасажир легкий... Майно, спасибі, „добрі люди” завезли, а з порожніми руками — доберуся... Тим часом вирішив поспіяти.

Вийшов за станцію, сів під деревом, врізав хліба, сала — снідаю... Коли, — чую:

— Чубатий, Марко Свиридовичу!... Яким вітром, звідки?!

Підіймаю голову, дивлюся — стоїть передо мною Халепа:

— Стрателат Андрієвичу, а ви — звідки?!

Ми з ним і обнялися, і поцілувалися... Я так зрадив, ніби, батька рідного побачив.

Став, дивлюся на нього — змінився: схуд, зблід, але... помолодшав — бороду збрив, тільки вуса лишилися. Чорна свитка на ньому, шапка, а в руках торбина якась.

— Оце весь багаж?

— Так, — каже, — це все, що я маю. Та й навіщо більше — щоб кинути в дорозі? Бачите, що робиться — це на всіх станціях таке!

Почастував я його салом, а потім питаюся:

— Якеж, Стрателат Андрієвичу, пощастило втекти, чи пустили?

— Пустили, — каже, — головний свідок — Юда Юдович, — втік... саме перед „очною ставкою”... Шукали, шукали — не знайшли. Пустили. Я — зразу ж сюди, в Україну, а тут, бачте, — новина!

— Якеж ця — новина?... Як з нею бути?!

— Добра, — каже, — новина... Тільки обережним треба бути, щоб здуру голови не загубити!

Розказав я свої пригоди — де був, що бачив... Згадав і про Фескалова, як ми з ним у лісі „по душам” говорили. Стрателат Андрієвич вислухав, трохи посміявся і питається:

— А тепер куди?

— Через Полтаву, Кременчук — на Хитрівку!

— А я — на Полтаву!

— То ідемо, — кажу, — разом?!

— Ідемо!

ПОДОРОЖ

Пішли шукати „товарняка”, бо на „пасажирський” ніякої надії. Перейшли через „лінію”, йдемо... Бачимо: стоїть ешелон — „порожняк”, зовсім готовий до відправки. Нікого немає, тільки старший „проводник” — вже чоловік немолодий сивий, — ходить і оглядає вагон — приймає „состав”.

Поставали ми збоку і дивимось... Халепа вмів пізнавати людей — життя навчило. Каже до мене:

— Це свій чоловік, йдемо до нього!

Підходимо. Стрателат Андрієвич скинув шапку, вклонився і так, по-нашому, як колись добрі люди віталися:

— Дай, Боже, здоров'я!

„Проводник” глянув на нас через окуляри, моргнув бровою і каже:

— Дай Боже!

— Ми... як, бачите, — почав Халепа, — люди проїжджі. Нам до Полтави треба, а на стнціі ж знаєте, що робиться... Поможіть. Ми заплатимо!

— Плати мені вашої не треба, — каже, — до Полтави не можна. Хіба — до Сінельнікове? Там легше і на „пасажирський”!

— Спасибі і за це! — кажемо.

А він відсунув браму і шепче:

— Коли я піду, — ви в цей вагон... тільки двері зачиніть... енкаведисти лазять. У них, правда, серце вже пом'якшало, але — „береженого і Бог береже”. Та ви самі знаєте...

Так зробили — йдемо...

У вагоні — ящики, солома... і сісти можна, і лягти. Доки до Сінельнікове доїхали, то й повисиплялись.

Прибули вночі, пішли на станцію — а там ще більша „товкучка”, як на Пологах! Знову шукаємо „товарняка” — до Лозової... Стоїть ешелон з худобою, а на вагонах крейдою — „Лозова”. Ніч... добре не видно — залізли ми у вагон — який попався, та й опинилися поміж телятами. Якийсь бузівок мене... як притис до стіни — і кричати не можна, і терпіти — не витерплю...

— Рятуйте, — кажу, — Стрателат Андрієвичу, бо задуть!

— Рятуйтеся самі, — відповідає Халепа, — бо по мені аж двоє товчуться!

Отак, ледве витерпіли до Лозової... Приїхали ранком,

повилазили з вагона — чорти з пекла!... в кізяках, соломі... У такому вигляді йти поміж люди не можна. Що ж робити?!

Бачимо: хата — так, на відшибі стоїть. Заходимо. Молодиця білизну перс, побачила нас — злякалася і слова не може вимовити: х... х... хто ви т... т... такі? — питається. А Халепа зразу на жарти переходить:

— Здорові будьте, молодичко. Не бійтеся нас, ми не цигани!

У молодиці трохи „від серця відлягло” — посміхається, але не дуже — боїться ще.

— Що ви хочете?

— Дайте нам, — кажемо, — води, як масте, щітку — ми почистимось, помиемось та й підемо!

— А хто ж ви такі, звідки?

— Подорожні, — здалека!

Налила вона нам у чебер води, дала щітку, мила... Пішли ми в садок і, як казав Стрателат Андрієвич, — „привели себе в європейський вигляд”...

Доки ми так чистились та милися — прийшов господар. Прийшов, привітався... слово-за-словом — розговорилися. Чоловік він ще не старий, — років під сорок. Залізничник. На язык клепаній, — видно, що хотів би щось сказати та боїться...

Дав я гроші, послали за „благословенною”... У крамницях не було, та господар знав де є „доморобна” — з жита, там така, що ніяка монополюшка такої не зварить.

Сіли за стіл — випили, закусили... Ну, і про що ж, звісно, про війну балачка:

— Що то воно вийде з цього, який той німець?

— Німець, як — німець... чужий нам! Доходять чутки — полонених б’є, над людьми знущається!

— Та не вірте — брехня! Чи ж ми німців не знаємо?!

— Прийдуть — побачимо!

— Не побачимо, бо всіх чоловіків гоном гнатимуть у тил, або на фронт — під німецькі кулі!

— Та хто це тобі наговорив такого?! — не втерпіла молодиця, — то все той Трепалов, не має що робити — бреше, а ти віриш йому! Я сама не лишуся... тебе поженуть — за тобою піду... Це знай!

— Так, так, жінко, підемо... Начепимо торби через плечі — та й в калмицькі степи овець пасти!...

Отак, говорили-балакали... Підкреслилися, пожартували та й — на станцію... На цей раз сіли в „пасажирський”.

О 10-тій вечора були в Полтаві, тут я попрощався з Стрателатом Андрієвичем і до ранку був на „своїй” станції, а там — пішки на Хитрівку...

ЗНОВУ ВДОМА

Прийшов додому — саме потрапив на обід. Неділя, день соняшний, погожий... Стіл накритий білою скатеркою, в хаті все чисте, прибране — свято...

— Так мені було сьогодні радісно, — каже дочка, — встала ранком і заходилася в хаті прибирати, щоб — як на Великдень було!

А зустріли мене, ніби, поворотця з „того світу”...

— Яюке ти?... Що там?... — почала жінка, — Кажуть: бомби кидає... Стільки людей побив, а ти — там, і — ні вісточки!...

Жінка це каже, а сльози: кап, кап... Бачу — і дочка плаче:

— Ми вас, тато, вже не надіялись бачити... За Дніпром таке робиться...

Тільки син — козак козаком... у мене вдався, — не журиться, вдає з себе хороброго:

— А, як там, батько, німці добре жмуть?!

— Добре, сину, — кажу йому, — тільки не знати, що з того виїде?!...

Посідали ми за стіл... Борщ з молоденьким півником, свіжими помідорами — ще й тепер чую, як він пахне... Моя жінка була майстер борщі варити. Оце, бувало, як зварить борщ — не відірвешся: їсиш, їсиш... та ще хочеш! Хоч-би ще раз, перед смертю, такого борщу попоїсти... По борщі — вареники, теж добрі...

Отак, пообідали і почав я розповідати що бачив та які дива зо мною траплялися... Слухали уважно — і дочка, і дружина, а син — у рот вліз би... боявся слово впустить. А найбільше йому сподобалось, як я з тим вершником обійшовся, що доганяв мене в степу...

— А, де ж утой кінь, тату?... Ви ним приїхали?!

— Ні, — кажу, — сину, я не приїхав ним, — продав дорогою!

— Е-е-е, батьку, хіба ж можна трофеї продавати?!

А жінка:

— Дякуй Богові, що батько з душею прийшов... Почекай, дасть Бог ця буря пройде, колгоспів не буде — не одного коня матимеш!

Син мій уже парубком був — сімнадцятий рік йому, перейшов до десятої класу. Дочка — роком старша... скінчила десятилітку. Подивився я на них — гарні діти... Шкода, що війна перешкодила, їм би вчитися ще...

Все літо працювали: син — на тракторі, дочка — вихователькою у дитячому садочку, а тепер, коли я був вдома, — обое коло молотарки зерно важили. Старалися заробляти — бодай тих, мізерних, трудоднів побільше... Дочка до Києва збиралася — на докторшу вчитись.

— Прийняли б мене, тату, без іспитів, — хвалилася дочка, — кругла відмінниця!

А я потішав її:

— Почекай, — кажу, — дочко, може ще поїдеш? Лікарів же треба буде і тоді, як влада зміниться!

А син — той хотів уже бути не інженером, а — літуном...

— Сів... летиш куди хочеш!... ні дороги не треба, ні переправи!

Дивився я на дітей і думав: „Аби дав Бог не розлучатися вже з ними...” Думати, думав... але знав, що не всидіти мені вдома... Мобілізація... Одних на фронт гонять, а других — на окопи... Не минеться ж і мені...

ПО НАКАЗУ „БАТЬКА”

Побув я вдома — тиждень, побув — другий... місяць минув. Бачу: кепсько... справи погані!... Фронт наближається до Дніпра... На переправах, кажуть, — не дай, Боже, що твориться! — нагнали видимо-невидимо — і овець, і худоби... Людей наїхало — маса... Мости більше військами зайняті, а люди і худоба — гинуть!

Зайшов до мене сусід, той самий Дмитро Цибуля, що я з ним у Харкові бачився. Він теж ніде місця не нагрів — завжди в бігах. Цим разом був десь за Дніпром, прийшов місяць пізніше після мене. Прийшов і розказує:

— Оце, як налетять німецькі літаки на переправу, як почнуть кидати бомби — пекло! Не те що... — земля горить! Скільки там згинуло людей і худоби — страх подумати!

Питаюся його:

— А, що ж то за скот, що його гонять — звідки він?

Питався, бо коли сам був за Дніпром — не чув, щоб скот гонили. Не — чув і не — бачив...

— Колгоспний скот! Хіба ж ти не знаєш, — каже, — що „батько” наказав — голу землю лишити?!

— А люди ж як?

— Люди? — які люди?!... Чи ж він про наших людей колись думав?! Все — пали, нищ... Я йду, — каже, — дорогою... бачу: штук двадцять свиней над шляхом — побиті, попалені... Люди коло них: поставали, дивляться і — клянуть: „Щоб тебе день і ніч палило — на тім і на цім світі...” — Кого це ви так лаєте, що сталося? — „А ось-о, — каже один київський дядько, — бачите, що зробили, гироди?...”

І розкажує: свині заохлися, йти не могли... Два енкаведисти над'їхали машиною та з автоматів — побили, бензиною обілляли, підпалили, а самі — на авто і... хода! А це ж наша праця, трясця їхній...” Лаялись дядьки, кляли і було защо... Свині, видко, годовані і — так... „ні за цапову душу” — на дорозі пропали!

Говоримо з Дмитром, коли-це — заходить моя жінка і починає тієї ж:

— Бачила Ликеру Шмалійову, до них приїхав чоловік з-за Дніпра — каже: хліб палять! Пшеницю на станції запалили — чисту: зерно-в-зерно... Люди кинулись гасить, а вони — стріляти!...

— Що воно буде, — каже Дмитро, — знов „тридцять третій рік” вернеться!

— Ні, не вернеться, — кажу, — скрізь не поपालять — часу не вистачить... Гонять їх німці, як овець!... Треба тільки пильнувати, щоб і хліб, і худоба — в селі залишилися!

— Як же це зробити?

— Як?... А, ось, ми з тобою візьмемось худобу з села вигонити і — поженемо так, щоб — недалечко...

— Може і гонити не треба, — каже жінка, — дасть Бог, так все минеться...

— Побачимо!...

Та й побачили...

На другий день — наказ: „Нищити хліб на корню — катками, боронами, толочити кіньми... Все пали, бий, нищ!...” Як нагадаю, то і зараз страшно стає — щоб-то було, якби того „батьківського” наказу послухали?!...

Але, не послухали... Люди збіглися на поле і не дали нищити. Крик підняли:

— Іроди ви, самі втікаєте, а нас на голодну смерть... Не дамо! І не дали. Найбільше Шмаліїха кричала. Диво мені з тої Ликери, як то буває в житті?!... Колись вона активісткою

була, дочку свою „звідила”, опудалом була на все село!... а тепер вийшла наперед і до голови сільради:

— Геть звідси, голопузий чорте, ми свою владу зробимо!

А той, видно, і втікати не збирався, але... мусів, бо ж Ликера нахвалялася сапою забити. Отаке було!

А худоби з нашого села не вигонили, не встигли — часу не було. Та де там худобу — власних душ не встигли повиносити!... Німці півколом обійшли і забрали Хорол, Прилуки, Кременчук — забрали раніше, як Київ. Під Оршою в болотах шість руських дивізій розбили... Там таке було — хай Бог боронить!... Краще і не згадувать...

ЕПІЛОГ

Та вже на цей раз вистачить. Наговорив я вам, панове слухачі, чи то пак, читачі, — „сім мішків гречаної вовни...” Наговорив багато, але не брехав — все правда, чистісінька правда!... Та й як брехать тепер?! Куди не піткнешся — скрізь свої люди, скрізь земляки. А земляк, як земляк, — все знає, про все відас... однісіньким словом і то збрехнути не дасть!... Такий тепер, бачте, світ настав...

Оце одержав я листа аж з Голлолюлю!... і там наші люди є, і там мій земляк знайшовся... „Прочитав я в газеті твое ім'я, — пише земляк, — та й оце з листом до тебе... Не бреш, Марко Свиридовичу, не дури людей, бо не все так легко тобі обійшлося... Товкли і тебе, як дідька в верші, Катюгини та Смітякові — я знаю, все знаю... А пам'ятаєш...” І почав... і почав ...перелічив усі стусани та мордобой на допитах... „Хай тобі біс, — думаю, — таке проти ночі нагадувати та ще тут, закордонном, де Катюгини та Смітякови, покищо, не водяться...”

А другий оце аж з Галіфаксу написав мені, що має власне авто: „...Як іду куди ним, то все тебе, Марко Свиридовичу, нагадую. Пам'ятаєш, як тебе Негодяєв запитався: „Чого коні автомашини бояться?”. А ти йому на це: „Боялися б і ви, якби за вами самі штани, без чоловіка, бігли!”...

То, правда, страшно!... тільки уявити собі: штани без чоловіка! Так і це — віз без коней. Чудасія на світі тепер робиться. Та цур їй!... тій чудасії, тільки тяжче в світі жити через усі ті вигадки.

Тепер уже й електричні бритви завелися. Як побачив я: мій сусід електрикою голиться, то зразу ж завів собі вуса...

Такі, козацькі вуса, щоб аж за вуха закрутить — протест проти електричної бритви!

Минулої неділі вийшов я на базар, таки „наш”, англійський базар, на „Портабелло Роуд” і зустрів свого земляка — все того ж, Дмитра Цибулю. Зустрілися ми, а він — зир!... на мене та:

— Еге-ге, Марко Свиридовичу, ти вже не Чубатий, а вусатий. Дивись, які віхті попускав, хоч зразу — в Запоріжжі!

— А, що ж, — кажу, — хіба забув, як у нас люди казали: „Вус балабанський, чуприна черкеська...” Не те, що ти — мов голомозий німець!

Та він, бачте, вже „містер Цибуля” — занглічанився геть чоловік: стрижений, голений, лапсердак на ньому, чорний капелюх ще й парасольку на руку начепив, ніби й справді дощу злякався!

Ну, звісно, поговорили ми про „шихти”, про „хвунти” та й пішли в „паб”... А що нам?!... Діти, жінка... може й плачуть та ми не чуємо — далеко!... Випили, закусили та, як заспівали разом:

„...А вже років двісті, як козак в неволі...”

Аж стіни здригнулися! Прийшов „пабмен” та й виштовхав нас за двері...

— Бачиш, — каже, — Дмитро, оце ще одна пригода. Запиши, може здасться!

Пішли ми в парк, на лавці під липою посідали і Дмитро почав журитися:

— Те та се, — каже, — чужі ми тут, нас звідусіль гонять... Біс його бери, з тою журбою!... Надокучило журитися:

— Смійся, — кажу, — Дмитре, вдар лихом об землю!... Нехай наші вороги плачуть!

Заспокоївся трохи Дмитро Цибуля, а тоді питається:

— Як же твої „Пригоди”, Марко Свиридовичу, чи всі вже написав?

— Та де там, — кажу, — тільки першу частину закінчив, а ще писати та й писати... Ти ж знаєш, як німці прийшли ми були з тобою в Хитрівці, — там пригод та пригод було!... Того я ще й не починав писати. Та хіба тільки те?... Пам’ятаєш, як ми з дому виїжджали, як їхали через Галичину... в Німеччині... „Ні пером описать, ні в казках розказать...” скільки ми там натерпілися та надивилися... А як нас „дипістами” охристили, а як москалі ловили нас по вулицях... — гей би гичелі собак по дорозі!... Про все те я ще збираюся писати.

Отак поговорили ми з „містером” Цибулею, сидячи на лавці в „Кенсінгтонгардені”, та й розійшлися по своїх „гавзах”...

Прийшовши додому, я оце і вирішив пару слів написати до читачів своїх:

Вельмишановні Панове!

Розказав я Вам усю правду — як зумів та, як все те бачив. Не вигадував нічого, бо — казав колись Стрателат Андрієвич Халепа:

„Правда — це такий трунок, що чим чистіший, тим смачніший!”

Колись, як буде час і нагода, то розкажу Вам більше про свої пригоди, а зараз:

Бувайте здорові та не поминайте лихом мене, —

Марка Чубатого!

**м. Лондон, Англія, травень
Року Божого 1954-го.**

ВІД АВТОРА

Цей твір частково друкувався в газеті „Українська Думка”, що виходить в Лондоні. Я, як автор, одержав чимало листів від людей, яких твір зацікавив.

Більшість кореспондентів вважають цю повість автобіографічним твором. Доводжу до відома шановних читачів, що це не так. „Пригоди Марка Чубатого” — літературний твір, який побудований на справжніх фактах, та все ж — **не автобіографія.**

Зараз ця книга йде у світ, широкий світ — і по той, і по цей бік океану, — українці ж бо розсіяні тепер по всьому „лицю земному”... Мені, як авторові, цікаво знати, яке враження зробить книжка на читачів, а тому буду дуже вдячний кожному, хто, прочитавши цей твір, напише свої враження, поради та зауваження.

Всі листи з приводу цієї книжки прошу надсилати на адресу:

5, Morat Street, London, S.W.9
England.

Олекса Воропай

З М І С Т

сторінки

Моя особа	5
Як ми воювали... ..	6
Полон і втеча	8
Друга втеча	9
В дезертирах	10
У червоній армії	11
„Історія” з тачанками	13
„Вдома”	15
Колгосп	16
По Чорному морю	17
У турків	19
На Хитрівку	21
У Харкові	22
В селі	24
„Червоні Смітники”	26
Знову радгосп	27
Гніліє Требухі	28
Я влаштууюсь	31
В бригадах	32
Дядя Настя	34
Землячка Хівря	36
Катерина Свиногонова	41
Товарищ Конокрадов	42
Дуняша	44
Секрет	46
Стрателат Халепа	48
Свят-Вечір	49
Розмова з Живодьоровим	50
Звільняюся від праці	52
У лісі	54
Вдома	56

Соколи	58
Пилип Іванович	59
Старший механік	62
До Одеси	64
Ема	65
В Одесі... ..	68
Надзвичайна новина	69
Сполох	71
Ловлять шпигунів	73
В дорозі	74
Чутки	75
„Догнать і перегнать”	77
Полонені	78
Знову в дорозі	80
З обозом	81
У Никонолі	83
На станції	84
Ідемо	86
Несподівана зустріч	87
Подорож	89
Знову вдома	91
По наказу „батька”	92
Епілог	94
Від автора	97

COPYRIGHT BY THE AUTHOR

ОБЖЛАДИНКА ПРОФ. РОБЕРТА ЛІСОВСЬКОГО

**ДО ЦЬОГО ЧАСУ ВИЙШЛИ З ДРУКУ,
АБО ГОТУЮТЬСЯ ДО ВИДАННЯ
ТАКІ ТВОРИ ЦЬОГО Ж АВТОРА:**

1. (О. Степовий) „З минулого”. Авгсбург, 1946. Стор. 16.
2. (О. Степовий) „Степова царівна”. Авгсбург, 1946. Стор. 16.
3. (О. Степовий) „Вогні в церкві”. Українські народні легенди записані в Україні 1942-43 р.р. Авгсбург, 1946. Сторінок 16.
4. (О. Степовий) „Українські народні танці”. Етнографічний нарис. 29 ілюстрацій (фото) окремими вкладками з підписами українською, німецькою та англійською мовами. Сторінок тексту 32. Авгсбург, 1946.
5. (О. Степовий) „Ясир”. Тексту 56 стор., фото 7. На чужині, 1947.
6. „Звичаї нашого народу”. Етнографічний нарис. Ця праця друкувалася в тижневику „Новий Шлях”, Вінніпег (Канада). Початак друку — 3-го вересня 1949, а закінчення 8-го квітня 1950. Окремою книжкою цей твір не вийшов.
7. „Український Вертеп” Друкувався в тижневику „Український Голос”, Вінніпег (Канада). Почав друкуватися 3-го січня, закінчився 16-го травня 1951. Окремою книжкою цей твір не вийшов.
8. „Українські народні приповідки”. Зошит перший. Лондон, 1952. Ст. 64.
9. „В дев'ятім крузі”. Лондон, 1953. Сторінок 48.
10. „The ninth circle”. London, 1954. Сторінок 64.
11. „Українські народні загадки” — мають вийти друком в Лондоні ще цього, 1954-го року. Сторінок 56.
12. „Мистецтво і побут”. Книжка має вийти в Лондоні ще цього, 1954-го року.
13. „Статті, нариси, оповідання”. Відбитка з „Української Думки”. Лондон, 1953-54.
14. „Чужими шляхами” — щоденник за роки 1944-1948.

4/6

